

Skrb o životinjama u resocijalizaciji počinitelja kaznenih djela

Marović, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:884420>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**SKRB O ŽIVOTINJAMA U RESOCIJALIZACIJI POČINITELJA
KAZNENIH DJELA: SOCIJALNO-PEDAGOŠKA
PERSPEKTIVA**

Diplomski rad

Lucija Marović

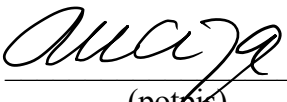
Mentori: dr.sc. Petar Smontara

dr.sc. Zvonimir Komar, izv.prof

Zagreb, godina 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

Sadržaj

Uvod	1
1. Pedagogija i njena ishodišta	4
1.1. Teorija i praksa – forma znanosti	4
a) O filozofiji	4
b) O pedagogiji	5
c) O teoriji, praxisu i poiesisu	7
1.2. Odgojivost	8
1.3. Obrazovljivost	11
1.4. Pedagoška ljubav	13
1.5. Sloboda	15
1.6. Deprivacija slobode i otuđenje	16
2. Andragogija	18
2.1. Penološka andragogija – definiranje područja i pojmova	19
3. Kaznenopravni sustav	21
3.1. Zakonski okvir – zakoni aktualni na teritoriju Republike Hrvatske	21
3.1.1. Kaznena djela i kaznenopravne sankcije	21
3.2. Filozofije kažnjavanja i termini uz njih	23
3.3. Socijalizacija i (pre)odgoj – definiranje pojmova	25
3.4. Rehabilitacija, resocijalizacija i reintegracija – definiranje pojmova	27
4. Tretmani i programi rehabilitacije	30
4.1. Suradnja javnog i civilnog sektora	33
4.2. Skrb o životinjama u tretmanima i programima resocijalizacije	33
4.2.1. Projekt S.N.A.G.A. života	39
5. Pedagoški potencijali tretmana skrbi o životinjama	43
Zaključak	47
Literatura	49
Popis slika	54

Skrb o životinjama u resocijalizaciji počinitelja kaznenih djela: socijalno-pedagoška perspektiva

Sažetak: Tema diplomskog rada „Skrb o životinjama u resocijalizaciji počinitelja kaznenih djela: socijalno-pedagoška perspektiva“ tematski pripada u područje penološke andragogije. Predmet proučavanja diplomskog rada jest sama nutrina čovjeka – njegova potreba za pripadanjem, prisnosti, svrhovitosti vlastitih djela i samog života te volja da djeluje u skladu s vlastitim potencijalima odgojivosti, obrazovljivosti, socijalizacije, ali i individualizacije, u kontekstu izdržavanja kaznenopravnih sankcija koje su mu izrečene od strane države. Ovaj temeljni predmet rada, promatra se usporedno s mogućnostima preodgoja i resocijalizacije putem skrbi o životinjama kao oblika tretmana. U kontekstu takvog oblika tretmana, referentna točka (teorijskog) istraživanja ovog diplomskog rada jest projekt *S.N.A.G.A. života* koji se provodio na prostoru Međimurske i Varaždinske županije od 2019. do 2021. godine, s ciljem bolje reintegracije počinitelja kaznenih djela u društvo i to putem terapijskog rada sa psima.

Ključne riječi: penološka andragogija, obrazovljivost, resocijalizacija, skrb o životinjama

Animal Care in Convict Resocialization: The Socio-Pedagogical Perspective

Abstract: The subject of the thesis “Animal Care in Convict Resocialization: the Socio-Pedagogical Perspective” belongs to the field of penological andragogy. The focal point of the thesis is man’s inner life itself. This includes his need to belong, to be intimate, to have a purpose when it comes to his actions and life itself, and it includes his will to act according to his potential when it comes to his upbringing, education, socialization, but also individualization, in the context of serving a criminal sanction imposed by the state. This core subject of the thesis is observed parallel to the capabilities of re-education and resocialization via animal care as a form of treatment. In the context of such form of treatment, the reference point of the (theoretical) research in this thesis is the project *S.N.A.G.A. života* which was carried out in the Međimurska and Varaždinska county from 2019 to 2021, with the aim of bettering reintegration of convicts into society via therapeutic work with dogs.

Key words: penological andragogy, educability, resocialization, animal care

Uvod

Motiv za izbor teme „Skrb o životinjama u resocijalizaciji počinitelja kaznenih djela: socijalno-pedagoška perspektiva“ u prvom planu jest sama pedagogičnost iste. Naime, iako se pedagogija najčešće odnosi sa školsku i predškolsku pedagogiju pa je njen predmet proučavanja u javnom mišljenju sveden na rad u školama i predškolskim ustanovama, ona je uvijek u prvom planu znanost o čovjeku. Veerman (1992) navodi kako je jedna od čestih zabluda da je pedagogija znanost o djetetu, kada je ustvari njen predmet proučavanja čovjek u svojoj cjelovitosti. S obzirom na to da je pedagogija znanost o čovjeku kao odgojivom i obrazovljivom biću, u njen znanstveni opus spadaju i andragogija (grana pedagogije koja se bavi odgojem i obrazovanjem odraslog čovjeka) te penološka andragogija (poddisciplina andragogije usmjerena odgoju i obrazovanju čovjeka koji izdržava kazneno-pravne sankcije izrečene od strane nadležnih institucija u ustrojstvu Ministarstva pravosuđa i uprave). Ipak djela i radovi na temu penološke andragogije izuzetno su zapostavljeni te im nedostaje samog teorijskog utemeljenja. Slaba razvijenost penološke andragogije djelomice proizlazi iz skromnog opusa literature pa je motiv za izbor teme također utemeljen i u želji za doprinosom teorijskom promišljanju spomenutog područja iz perspektive izvorne pedagoške perspektive.

Rad „Skrb o životinjama u resocijalizaciji počinitelja kaznenih djela: socijalno-pedagoška perspektiva“ bavi se pitanjem samooblikovanja čovjeka u kontekstu odstupanja istoga od normativnih temelja društvene zajednice, njegovom sposobnosti da se (pre)oblikuje u svoje istinsko sebstvo, da propituje i traži svoju svrhu – ne zato što mu je propisan tretman koji mora 'odraditi' već zato što u njemu postoji i dalje unutarnje dijete koji stremlji ispoljavanju dobra i slobodi te duboko osjeća nepripadnost sebi samome onda kada čini loše za druge i sebe sama. Pedagogija ima dužnost voditi čovjeka njegovoj nutrini, njegovoj obrazovljivosti i slobodi čak i onda kada isti taj čovjek zgriješi i osvrkne temeljne društvene vrijednosti i norme. Ovaj rad, u konačnici je rezultat težnje da se pokaže da su ljudi skloni *dobru*; da u svakom čovjeku postoji nastojanje da bude dobar i prebiva u dobru¹ što dulje.

Ipak, teško je zastupati stajalište o prirodnoj inklinaciji ljudi dobru, ako se promotri prekapacitiranost zatvorskih ustanova. Ako je čovjek sklon dobru, zašto onda ima toliko ljudi koji čine kaznena djela? Za autora ovog rada, počinjenje kaznenih djela rezultat je niza čimbenika koji u čovjeku proizvode takav učinak da on biva u nemogućnosti adekvatno adresirati situaciju, svoja

¹ Općenito filozofski govoreći, pojam dobra odnosi se na: „...pozitivni, ćudoredni predikat ljudske volje ako je ona u skladu sa samom sobom, to znači, u skladu s onim što ona u biti hoće (naime, dobro).“ (Halder ur., 2008, str. 72).

osjećanja, vlastitu dedukciju i/ili (re)akciju na uvjete u kojima se nalazi. Čovjekove želje i njegove unutarnje težnje (težnje duha) tada se nalaze u konfliktu. Tim tijekom, počinjenje kaznenih djela otkriva se kao 'vapaj' čovjeka koji svoju svrhu ne zna proizvesti iz sebe već ju ili preuzima izvana ili ju u potpunosti 'gubi iz vidokruga' i zanemaruje. Stoga, počinjenje kaznenih djela izraz je gubitka smisla i svrhe u čovjeka, a upravo su cilj, smisao i svrha ono što čovjeku daje smjer kretanja prilikom oblikovanja vlastitog života.

Dakle, da bi svijet imao smisla, čovjek prvo mora vjerovati da život ima smisao, da njegova egzistencija ima smisao i konačno da sama ideja smisla nije tek 'priča za laku noć' već da odražava stanovito 'nešto' – i da to 'nešto' određuje upravo on. To 'nešto' za čovjeka ima vrijednost. Spram toga on odmjerava svoje misli, svoje osjećaje i svoja djela ili jednostavnije, kako Lebedina Manzoni kaže: „Sustavi vrijednosti usmjeravaju naša razmišljanja i ponašanja.“ (Lebedina Manzoni, 2007, str. 77). Postojanje tih vrijednosti, u čovjeku razdjeljuje dobro od zla, tamu od svjetla ili drugačije rečeno – daje mu svrhu i time smjer kretanja. Smisao pronalazi otkrivajući istinu o sebi i svijetu, stvarajući život odnosno svijet u skladu s vrijednostima koje procjenjuje ispravnima i svime time daje smisao svijetu i svom životu – u tome uviđam fundamentalnu slobodu koju podrazumijeva biti čovjekom. Da tome nije tako i da u čovjeku ne postoje vrijednosti, dakle da ne postoji svrha i sloboda da smisao i svrhu samostalno odabire, onda bi i život osjećao kao besmislicu prožetu anksioznošću.

U tome nalazi se uporište da se teorijskim istraživanjem skrbi o životinjama kao oblika pedagoške resocijalizacije istraži jesu li *dobro* i ljubav upravo oni temeljni aspekti resocijalizacijskog pristupa koji bi na čovjekovu dušu i um djelovao transformacijski.

Stoga se u prvom poglavlju određuju i definiraju pojmovi bitni za razumijevanje kako pedagogije tako i ovog rada, odgojivost i obrazovljivost kao ono omogućavajuće odgoja i obrazovanja te ljubav i sloboda kao ono omogućavajuće bivanja čovjekom. U drugom poglavlju obrađuje se andragogija (grana pedagogije) te njena pod-disciplina penološka andragogija. Treće je poglavlje posvećeno kaznenopravnom sistemu te se u kratkim crtama nastoji dati pregled zakona aktualnih na području Republike Hrvatske koji se odnose na izdržavanje kazne zatvora i na tretman počinitelja kaznenih djela. Uz to, predstavljaju se filozofije kažnjavanja i termini uz njih bitni za razumijevanje kako teorije tako i prakse odabranog područja. U nastavku, u četvrtom poglavlju, pobliže su opisani programi tretmana počinitelja kaznenih djela tijekom izdržavanja kazne zatvora, uz naglasak na suradnju javnog i civilnog sektora te programa resocijalizacije koji u sebi uključuju komponentu skrbi o životinjama. S obzirom na to da je programa tretmana odviše puno da bi bili obrađeni unutar jednog rada, a kamoli unutar jednog poglavlja, fokus se stavlja na

općenite odrednice programa tretmana. Pritom se u četvrtom poglavlju posebna pažnja pridaje predstavljanju projekta *S.N.A.G.A. života koji* se provodio u Republici Hrvatskoj kao program resocijalizacije namijenjen počiniteljima kaznenih djela tijekom izvršenja probacije. Vizija je ovog rada da bi takav program mogao biti učinkovitim oblikom preodgoja i resocijalizacije ukomponiran u izvršavanje kazne zatvora u Republici Hrvatskoj. Konačno, peto poglavlje ima za svrhu ostvariti sintezu svega iznesenog u prijašnjim poglavljima – ukazati na bitnost obrazovanja te na pedagoški potencijal skrbi o životinjama u preodgoju i resocijalizaciji počinitelja kaznenih djela. U zaključku se izvode završne misli i općenita sinteza tema obrađenih u radu te se postavljaju pitanja za koje autor ovog rada smatra da bi mogla pridonijeti daljnjem istraživanju problematike.

1. Pedagogija i njena ishodišta

1.1. Teorija i praksa – forma znanosti

Još od Platona i Aristotela čovjek nastoji razotkriti istinu, kako o vlastitoj svrsi tako i o svijetu, te ju nastoji sistematično povezati u cjelinu. Čitava je povijest tako rezultat čovjekova nastojanja da odredi sebe i svijet. Sve od jedne velike antičke Grčke čiji mislioci „...poput vozara drže uzde naše i svekolike kulture...” (Nietzsche, 1997, str. 102) pa do postmoderne koja „...raskida s vjerom u stalni napredak...” (Krivak, 2000, str. 13), čovjek pokušava proniknuti u pitanje *tko* je on i koja je njegova *svrha*. Čovjek je biće koje jest na način mišljenja, odnosno biće na *način znanja o sebi* ili kako Fromm (1986a) navodi: čovjek je „... *život svjestan samoga sebe*.“ (Fromm, 1986a, str. 14), no u toj općenitosti i dalje postoji niz nepoznanica koje čovjek može tek intuitivno razumjeti i koje ostaju velikim dijelom u 'sjeni'. Stoga je čovjek, kako bi si odgovore što jasnije predočio, cjelokupnost znanja sistematično povezao u znanost – prvo u filozofiju.

a) O filozofiji

Ako je promatrati u skladu s Aristotelovim razumijevanjem duše, utemeljenje filozofije moguće je promatrati kao izraz težnje čovjekove duše da spozna sebe i svijet. Prema Aristotelu (1987), duša se ispoljava putem hranidbene funkcije i funkcije razmnožavanja, zatim putem osjećanja i htijenja, te konačno mišljenjem i spoznajom. Tako on dolazi do tri dijela duše – vegetativni, animalni i razumski dio (Aristotel 1987). Upravo ono specifično za čovjeka (mišljenje), među raznim mogućnostima oblikovanja životne potencije (duše), omogućilo je čovjeku da se konstituirao kao biće kulture, da mišljenjem povijesno (pre)oblikuje svoj duh (Komar, 2011). Filozofija, ovim putem promatrajući, proizlazi iz uma i razuma, ali i iz strasti, iz ljubavi prema mislivom i ljubavi prema spoznaji, odnosno iz ljubavi prema istinskom znanju – mudrosti (Tomić, 2020). Iz tih pojmova izvodi se njen naziv – grč. φιλοσοφία od φίλειν [phílein] – voljeti i σοφία [sophía] – mudrost (Tomić, 2020). Filozofija stoga za svoj predmet proučavanja uzima sve dostupno² čovjekovu umu, ali i oblikovanje toga uma (Komar, 2015a), a iz nje, razvija se pedagogija, također kao znanost o čovjeku, ali specifično, o čovjeku kao odgojivom i obrazovljivom biću (o čovjeku kao *paisu*) (Komar, 2011). U kontekstu rasprave s Aristotelom (1987), Komar (2011) piše: „Od mogućnosti raznolikih ozbiljenja duše, upravo um i mišljenje su ono najviše i ono specifično za čovjeka jer hranidbeni dio duše i osjetilno opažanje pripadaju i drugim živim bićima.“ (Komar, 2011, str. 136). Tim tijekom, istinsko znanje ili mudrost, omogućuje čovjeku da vlastitom, slobodnom voljom odabire ono što se njegovu umu i duši

² Ono dostupno umu jest (u)vid u bitak koji se u umu tijekom akta mišljenja pojavljuje (Komar, 2015a)

pokazuje kao dobro i blaženo te da vođen tim znanjem izvodi iz sebe smisao i svoju svrhu. Pedagogija, ovim tijekom misli, filozofična je znanost upravo po povezanosti momenata koje pedagogija i filozofija nose u nazivlju – po ljubavi (prema *paisu*; Vuk-Pavlović, 1932; prema Bratanić, 2005) i po vođenju/stremljenju (prema mudrosti; ako se mudrost uzima kao cjelovitost uvida i djelovanja u nastojanju bivanja *dobrim* čovjekom). Osim toga, veza filozofije i pedagogije dotiče se i onog povijesnog i zbiljskog: „Filozofije, naime, povijesno ne bi niti bilo kada bi se ona svodila samo na filozofiranje pojedinca u sebi, na njegovo nijemo promišljanje svijeta, na njegov osobni odnos prema svijetu koji svijetu biva zatajen. Filozofija dakle, da bi bila, mora biti ne samo subjektivno (kao mišljenje), nego i objektivno (kao govor, razgovor i sugovor), dakle kao filozofiranje, a onda i kao povijesno pamćenje, koje je bitno utemeljeno u obrazovanju (odgoju) kao svom jedino mogućem izvoru... Filozofija zbiljski opstoji kao *paideia*.“ (Polić, 1993b, str. 25)

b) O pedagogiji

Iz opisanog slijeda misli, pedagogija se ovdje pokazuje upravo prema momentima koje nosi u nazivu – vođenje (grč. *agoge*) djetinjeg duha čovjeka (grč. *pais*) prema ozbiljenju njegova željena (ob)lika (Komar, 2011). Drugim riječima, pedagogija vodi čovjeka putem (samo)oblikovanja uma i svijesti te mu to oblikovanje omogućuje da odredi sebe i svijet – taj proces, to kretanje jesu odgoj i obrazovanje. „Primarna odrednica čovjeka kao ličnosti³, kao društvenog bića jest svijest – osnova na kojoj se stvara slika svijeta. Svijest se stvara, nastaje, razvija na osnovi znanja, saznanja, spoznaje, razvojem kognitivne sfere ličnosti, na osnovi stjecanja znanja – što je primarno i prije svega obrazovanje.“ (Milat, 2001, str. 56). Pedagogija vođenjem nastoji usmjeriti čovjeka prema uvidu u vlastitu slobodu. Čovjek se obrazuje kako bi bio sposoban razborito upravljati kontinuiranim (samo)oblikovanjem vlastitog duha, uma, mišljenja i svijesti, a time i ličnosti. Pedagogija odgaja čovjeka upućivanjem na promatranje načina na koji se stvaraju slike i predodžbe njegova uma. Ona vodi čovjeka putem razotkrivanja svega što u njegovom bitku jest i time omogućuje pomirenje čovjeka i svijeta u momentu misaone jasnoće.

³ Lebedina Manzoni (2007) ličnost određuje preko definicija nekoliko autora od kojih se navodi definicija Eysencka: „Eysenck (1953) definira ličnost kao više ili manje trajnu i stabilnu organizaciju temperamenta, intelekta, karaktera i fizičke konstitucije neke osobe, koja određuje njegovu prilagodbu okolini.“ (Eysenck, 1953; prema Lebedina Manzoni, 2007, str. 2). Fromm (1986d) pod pojmom ličnosti podrazumijeva „...sveukupnost naslijeđenih i stečenih psihičkih svojstava koja karakteriziraju nekog pojedinca i čine ga jedinstvenim.“ (Fromm, 1986d, str. 54-55). Uz to napominje kako se unutar ličnosti odvija stapanje temperamenta, nadarenosti, konstitucionalnih psihičkih svojstava te karaktera. Milat (2001) ličnost definira po međudjelovanju sfera koje ju čine, a to su kognitivna (intelektualni, spoznajni aspekt), konativna (afektivni, voljni aspekt) i psihomotorički (senzomotorički aspekt) (Milat, 2001)

Spomenuta dva pojma, *pais* (dijete) i *agoge* (vođenje), dva su konstitutivna momenta pojma pedagogije i oni se dijalektički odnose jedan spram drugoga (Komar, 2011); jedan drugoga omogućuju i uvjetuju. Pedagogija se stoga kao znanost konstituira promatrajući svoj predmet, odnosno narav čovjekova duha koji se (u svojoj općosti) pokazuje kao metaforičko dijete (*pais*), te za zadatak ima voditi to *dijete* kako bi se ono samooblikovalo putem mišljenja (Komar, 2011). Ukazivanjem na metaforičnost riječi *dijete* ukazuje se da nije riječ samo o djetetu u užem smislu (kao biološkom djetetu), već o općem kretanju duha iz i k slobodi, k svrsi, k smislu, k istini – k čovjeku.

Ipak, postmoderna i ravnodušnost koja je zavládala onda kada se govori o duhu⁴, umu i svrsi, rezultira suspenzijom principa istine u korist empirizma pa se čak i „...pedagogija (...) odriče mišljenja i transformira se kao dominantno istraživanje empirije, što je način na koji počinje funkcionirati i njezina novija „teorija“.“ (Komar, 2011, str. 240). Čini se da postoji kolektivno zaziranje pred mislima i mišljenjem onda kada se govori o znanosti – 'istina' se potvrđuje putem ponavljanja akcija koje će nanovo iznjedriti istim rezultatom pritom zanemarujući svrhu i smisao same akcije. Nastojanje da se sve potkrjepi i opravda brojčanim izrazima samo je simptom kolektivne groznice gubitka istine u izvornom smislu riječi – čovjek se više ne 'zamara' time što je istinito u smislu razotkrivanja i/ili približavajuće istosti misaone predodžbe predmetu/objektu (Halder i sur., 2008), već što je funkcionalno i što je učestalo, a što nije; vodi se pitanjem koristi, a istina se izjednačava s određenim brojem ponovljenih akcija i reakcija ili pak sa građanskim pravom slobode govora i misli – u tom slučaju, s obzirom na to da je to osobni izbor, u suštini nije ni važno tko u što vjeruje i drži istinitim sve dok 'stvari' funkcioniraju. „Rezultat je prihvaćanje relativističke pozicije koja pretpostavlja da su vrijednosni sudovi i etičke norme isključivo stvar ukusa ili slučajne naklonosti i da na tom području nije moguće donijeti objektivno valjan sud.“ (Fromm, 1986d, str. 15)

I odjednom „Znanost počiva na razdvajanju subjekta i objekta, smatranju objekta onim istinitim, te stvaranju metodologija koje pokušavaju prevazići pretpostavljenu fundamentalnu neprimjerenost spoznajnog subjekta.“ (Komar, 2011, str. 247). Takav 'istiniti' objekt, opstojnost, kao istinit procijenjen je s obzirom na njegovu neposrednu prisutnost i funkcionalnost, odnosno s obzirom na njegovo djelovanje, a subjekt takav 'istiniti' objekt treba usvojiti i nepromijenjeno reproducirati obrasce ophođenja spram njega onda kada situacija zahtjeva.

⁴ „Neobrazovanost danas nije nikakav intelektualni deficit, nije nedostatak informiranosti, nije defekt kognitivne kompetencije, nego je odricanje od htijenja da se nešto uopće razumije. ... Nisu, dakle, različite osobine ili sposobnosti, nego njihova distanciranost od duha ono što ih čini neobrazovanima.“ (Liessmann, 2008, 61)

Kako takva⁵ pedagogija, koja iz empirije i za empiriju postoji, a ne iz i za čovjeka, pristupa 'vođenju' koje joj je imanentno, odnosno praksi?

c) O teoriji, praxisu i poiesisu

Iako se danas praksa uglavnom poima kao učinkovitost ili funkcionalnost akcija i reakcija, kao optimalna operacionalizacija uzročno-posljedičnosti, od izvornog smisla preostaje trag u određenim izvorima. Tako se prema Filozofskom rječniku praksa odnosi na svjesno djelatni život čovjeka (Halder i sur, 2008), dok se kod Aristotela (1987) praksa (*praxis*) odnosi na jedan od tri temeljna načina bitka, pri čemu su *theoria* (teorija) i *poiesis* (proizvodnja) preostala dva. *Praxis* se pritom odnosi na čovjekovo djelovanje, no ne na bilo kakvo djelovanje već ono vođeno razboritošću. Razboritost predstavlja međuodnos htijenja, žudnje i razuma, a temeljem kojeg čovjek odabire sredstva i djelovanja koja će ga približiti blaženstvu (Aristotel, 1987). Ili kako Polić kaže: „Čovjek je jedinstvo tijela i duše koja opaža, spoznaje i hoće.“ (Polić, 1993a, str.53). Time se svako praktičko djelovanje nužno odnosi na um i teorijsko promatranje svijeta jer u praktičkom bitku čovjeka, osim razumskog djela duše, djeluje i animalni, odnosno čuvstvo, htijenje i žudnja (Aristotel, 1987) pa se tek njegovim vođenjem od strane prvog (razumskog), čovjek oblikuje kao ličnost i praktičko biće kulture (Komar, 2011). Odnosenje čovjeka spram drugih proizlazi dakle iz odnošenja uma i mišljenja spram ideja, odnosno iz teorije (*theorie*). Kako bi čovjek djelovao razborito nužno je da djeluje prema unutarnjoj logici ili principu uma (istini) jer „Ono što sustav omogućuje je njegov princip.“ (Komar, 2008a, str. 134).

Ukorijenjenost pedagogije u umu nalaže da ukoliko pedagogija želi odgovarati svom predmetu i svrsi, utoliko ona mora graditi svoj znanstveni sistem teorijski promatrajući biće *pais* u svoj njegovoj općosti i posebnosti, pridajući primat cjelini spoznaje naspram partikularnim devijacijama. To znači da se pedagogija prvo mora baviti temeljnim pitanjima o tome tko i što čovjek jest (a time što su odgoj i obrazovanje) pa tek potom može svojim uvidima razborito djelovati u specifičnom kontekstu. Tek ta općost, na kojoj se temelji cjelina spoznaje čovjeka kao odgojivog i obrazovljivog bića, može činiti temelj jednog istinskog pedagoškog sistema. Pritom, u toj cjelini kretanja, "predmet" (čovjek, *pais*) i "metoda" vođenja (mišljenje), dijalektički se odnose jedno spram drugoga (Komar, 2011); jedno bez drugoga nemaju ni istine ni svrhe ni dobrote u sebi – jer za njih ni ne mogu znati jedno bez drugoga.

⁵ Znanost koja se razumijeva kao spoznavanje kauzalnosti odnosa usmjerena je na određene predmete koje promatra no ne nužno i na bitak, dakle ne spoznaje cjelinu bića pa time niti može postavljati vrijednosti u skladu s čovjekovom nutrinom niti može iz sebe odgovoriti na pitanje o svome vlastitome smislu (Tomić, 2020).

Unutarnjim kretanjem čovjeka samog, postavlja se zahtjev za vođenjem kao svrsishodnom kretanju čovjeka prema istinskom sebi – dobrome, istinitom, slobodnom...prema čovjeku kakav on želi biti. „Ni odgoj (obrazovanje) nije dakle u funkciji proizvodnje čovjeka, ili svijeta, već on jest prai proizvodnja čovjeka (svijeta) po njemu samome, a ne posredno.“ (Polić, 1993b, str. 23). U tom kretanju, prema slici, prema ideji o sebi, podrazumijeva se prevladavanje onog ozbiljenog jer čovjek je: „... napeto, dijalektičko 'između' onoga 'biti' i onoga 'može biti'.“ (Komar, 2017, str. 57) pa sve dok se čovjek kreće prema tom idealu koji postavlja kao svoju svrhu, osjeća se živim.

Nalik na dijete, čovjek teži otkrivanju i mijenjanju svijeta koji se prostire oko njega. Riječ je dakle o vođenju čovjeka putem čuđenja, divljenja i stvaranja; promatranja, propitivanja i preoblikovanja sebe i svijeta – i sve to jer duša želi u sebi obuhvatiti ono lijepo, dobro i istinito te prebivati u tome što dulje. „A sadašnje razmatranje pokazuje da se ta moć, kao i sredstvo kojim svatko uči, nalazi u svačijoj duši. Ali kako se oko ne bi moglo drukčije nego s cijelim tijelom okretati prema svjetlu iz mraka, tako se upravo mora ta moć okretati s cijelom dušom iz područja postajanja, dok ne postane sposobna gledati i uzdići se do bitka i najsvjetlije točke bitka, a to je, velimo, dobrota.“ (Platon, 2001, str. 264). Odgoj se dakle dotiče onog temeljnog što čovjeku uopće omogućuje da bude, kao ljudsko biće, upravo čovjekom; odgojem se želi dušu i um čovjeka potaknuti na preokretanje prema znanju i ljubavi, pri čemu su spoznaja (znanje) i ljubav unutarnje nastojanje čovjekova duha da bude u skladu s onime *dobrim* njega samoga.

1.2 Odgojivost

Odgoj je omogućen načelnom (preo)kretljivošću čovjekova duha da se preoblikuje u skladu s potencijalima i moćima koje nosi u sebi „Upravo sama mogućnost kretanja, koja se može nazvati 'odgojivost' i 'obrazovljivost' daje logiku samom odgoju i obrazovanju. Razlika je u tome što je odgojivost mogućnost da se čovjek iz neprobuđenog vida, mraka podzemnog života u bitnom smislu u sebi preokrene, probudi za svoj istinski vid koji sklonošću želi gledati istinu, te u tom smislu izvede na svjetlo dana, dok je obrazovljivost mogućnost istinskom gledanju primjerenog bivanja kao mišljenja te dobrog, pravednog i umješnog života.“ (Komar, 2011, str. 142). Čovjek stoga treba svrhu i cilj svog kretanja, ali i praktička znanja o smjeru i načinu kretanja s obzirom na to da „I svrha i način su pojmovi (znanje) koji ontološki moraju prethoditi djelovanju da bi djelovanje uopće moglo biti.“ (Komar, 2008a, str. 133).

Prema Hrvatskoj enciklopediji, odgoj je „... proces izgrađivanja, razvijanja i oblikovanja čovjeka u njegovim ljudskim odlikama.“ (Hrvatska enciklopedija, *odgoj*, mrežno izdanje). Ipak,

u definiciji ovog izvora izostaje određenje na što se točno "ljudske odlike" odnose. Svojim pridjevom "ljudske" upućuju na one odlike koje pronalazimo u čovjeka, a koja druga bića ne posjeduju. Iako je nemoguće s točnošću reći na što su se autori definicije referirali kada su pisali o "ljudskim odlikama", te bi se odlike veoma vjerojatno odnosile na snagu čovjeka da proizvodi vlastiti svijet, čovjekovu moć (pre)oblikovanja okolnosti, vlastitog bića i života, ali i na povijesnost svijesti koja se podrazumijeva pod kulturom⁶ – odnosile bi se općenito na mišljenje i svijest, a potom i sve ono što ti pojmovi podrazumijevaju pod sobom. „Ako je, naime, odgoj razvitak čovjekovih bitnih snaga, njegovih ljudskih moći, a jest, onda je to prije svega razvitak njegovih stvaralačkih moći, kojima se čovjek u proizvodnji vlastita svijeta potvrđuje kao slobodno biće, kao na sama sebe oslonjeno biće, kao biće koje pripada samo sebi samome.“ (Polić, 1993b, str. 21–22). To su dakle odlike što proizlaze iz slobode koja stoji u temelju čovjekova bića kojem je puki individualitet tek vanjska opna što ga odvaja od ostalog svijeta. „Taj individualitet razvija se u ono, što je on sam o sebi, pa je tek uslijed toga o sebi i ima zbiljsku opstojnost; kolika mu je obrazovanost, toliko mu je zazbiljnost i moć.“ (Hegel, 2022, str. 256). Ljudske moći osnažuju se odgojem i obrazovanjem te ta snaga koja se (pre)oblikuje, nadilazi sam individualitet i mijenja cjelokupni svijet. „Kretanjem individualiteta, koji se obrazuje, jeste zato neposredno postajanje kao općeg predmetnog bića, tj. postajanje zbiljskog svijeta.“ (Hegel, 2022, str. 257).

Onda kada odgoj ne odgovara na tu temeljnu potrebu čovjeka da se (samo)oblikuje i stvara, već vrši opresiju nad njegovim bićem (ne bi li ga učinio u skladu s nekom izvanjskom namjerom), tada se takav niz postupaka ne bi uopće trebao nazivati odgojem. „Ovdje treba primijetiti tek to da odgajati i obrazovati znači upravo istinski odgajati i obrazovati, a da je sve ostalo što se zove odgojem i obrazovanjem kao funkcionalno oblikovanje za vanjsku svrhu, tek privid ili pričin odgoja i obrazovanja. Nije li to onda bolje zvati manipulacijom i indoktrinacijom, ili nekako drugačije, ali nikako ne odgojem i obrazovanjem?“ (Polić, 1993b, str. 24). Odgoj i obrazovanje osnažuju čovjeka da živi i djeluje u skladu s vrijednostima i istinama koje slobodnom voljom odabire za sebe – dakle da živi u skladu sa svijetom koji iz slobode i za slobodu čovjek stvara.

⁶ „Ono što mi danas podrazumijevamo općenito pod pojmom kulture, gotovo je istovjetno s onim što je Hegel označavao pojmom „općenitoga duha“ i njegova stvaralaštva. Usvajajući i uvažavajući rezultate znanja i stvaralaštva ljudskoga duha kroz povijest, čovjek postiže pomoću obrazovanja (Bildung) status univerzalnosti koji je obilježje znanja.“ (Zovko, 2014, str. 86)

Odgoj ne može biti tek niz instrumentaliziranih postupaka koji se primjenjuju sljedeći neku za čovjeka izvanjsku svrhu. Kako Vuk-Pavlović to sažima u citatu: „...ne može biti svrha odgajateljeva, da volju pitomčevu lomi i skrši, jer bi se takav postupak protivio samome smislu odgajanja, koje niti ide niti smije ići za tim, da jedno lice dobije prevlast i moć nad drugim, nego mu je naprotiv namjera, da u ljubavi i njenom snagom pitomcu prema rođenoj mu nadarenosti i sklonosti pomogne dići duševno njegovo blago na svjetlo dana, ...“ (Vuk-Pavlović, 1932, str. 52; prema Bratanić, 2005, str. 274). Odgojem se želi u čovjeku njegovati i uzdizati na 'svijetlo dana' sklonost prema *dobru*, odnosno voditi ga do one točke u kojoj je spreman djelovati mudro i pravedno, u kojoj je spreman odlučivati razborito i promišljeno. Slična ideja o odgoju kao razvijanju već prisutnih moći i sklonosti, krije se i u Platonovom djelu *Država* (2001) u kojoj navodi: „Upravo dakle za tu svrhu⁷ bio bi odgoj neka vrsta umijeća obrtanja, naime, kako će se tko najlakše i najuspješnije okrenuti, ne da mu se usadi vid, nego kad ga već ima te samo nije pravo okrenut i ne gleda kamo treba, da ga se na to navede.“ (Platon, 2001, str. 264).

U nastavku definicije Hrvatske enciklopedije stoji: „Odgoj omogućuje ljudsko oblikovanje svakoga čovjeka, a tijekom povijesti omogućio je razvoj ljudske zajednice.“ (Hrvatska enciklopedija, *odgoj*, mrežno izdanje). Razvoj ljudske zajednice omogućen je dakle odgojem (obrazovanjem), a s obzirom na to da je odgoj određen mišljenjem što se u zajednici kroz vrijeme stvara i njeguje, ljudske se moći oblikuju u duhu zajednice, odnosno, kulture u kojoj ljudi žive i/ili kojoj pripadaju. „No kao što je svaka kultura nastala kao izraz stvaralaštva ljudi, tako je i stvaralaštvo oduvijek istinski bilo moguće samo na određenoj kulturno-povijesnoj podlozi o koju se stvaralac opirao.“ (Polić, 1993b, str. 22). Pedagogija stoga uzima za zadatak promatrati proces stvaranja čovjeka, kako budućeg i sadašnjeg tako i kao povijesnog. Ono što pedagogija uzima u obzir tijekom svog promatranja čovjeka jest upravo dijalektičko odnošenje čovjeka i povijesne misli, odnosno kulture kojom se čovjek odgaja i obrazuje. Da bi se moglo odabrati smjer kretanja (vođenja), prvo treba ispitati kako se čovjekove inklinacije, strasti i želje te sve njegove snage, odnose spram pritiska kulture o koju se 'opire'. Stvaralaštvo i produktivnost, ali i prosperitet i sreća svakog člana društva doprinosi razvoju duha kulture koja se u pojedincima i cjelokupnom kolektivu potvrđuje i obnavlja. „...kultura se potvrđuje u pojedincu kao povijesni (dakle nagovjesno) temelj razvoja njegovih ljudskih mogućnosti, koje ukoliko su stvaralačke, utoliko su i kulturno produktivne. Kultura se dakle istinski obnavlja kao odgoj (obrazovanje).“ (Polić, 1993b, str. 23). Odgoj i obrazovanje posredovanje su kulture i njeno obogaćenje, a kultura

⁷ Pogledati ponovno citat na 8. stranici (Platon, 2001, str. 264).

je povratno „...oduhovljena priroda...“ čovjeka (Polić, 1993a, str 43), odnosno izraz povijesnog duha čovjeka (Polić, 1993a).

Na drugom mjestu, Polić (1993a) o odnosu kulture i odgoja kaže: „Kao biće kulture čovjek je upućen na odgoj i stoga je odgajaničkov otpor određenom odgoju znak ili njegove ljudske insuficijencije (neraspoloživosti, neodgojivosti, nekulturalnosti), ili, što je mnogo vjerovatnije, neodgojivosti "odgoja" kojim se ne zadovoljavaju odgajaničkov odgojne potrebe, već se nad njime čini nasilje, pa je otpor takvom odgoju samo znak odgajaničkov slobode i potvrda njegove ljudskosti“. (Polić, 1993a, str.18). Povijest, pregledom revolucija i buna, pokazuje da je u čovjekovoj prirodi da se opire opresiji nepovoljnih socio-kulturnih obrazaca i institucija pa kada bi čovjek bio tek slika i prilika obrazaca i institucija, a odgoj mehanizam održavanja društva i poretka „...u *reduciranom smislu tradicije i reprodukcije i uvećanja onog već postojećeg*“ (Komar, 2011, str. 69) do povijesnih revolucija ne bi ni dolazilo „Čovjek bi bio samo lutka društvenih uređenja, a ne – kao što je u historiji dokazao da jest – sila čije se prirodne osobine neumorno protive moćnom pritisku nepovoljnih socijalnih i kulturnih oblika.“ (Fromm, 1986d, str. 29). Čovjekova je volja dakle usmjerena sila koja izvire iz nečega što mu je fundamentalno pripadno, iz nečega što prethodi obrascima i institucijama te stoji u osnovi svake kulture – ta volja, sila, odnosno težnja slobodi, izvire direktno iz čovjekova duha koji za sebe želi i stvara vlastiti svijet. „A što je svijet nego proizvod te volje, tog čovjeka koji je slobodan, i koji svojom slobodom oblikuje i sebe, i svijet oko sebe, kada samosvjesno bira ono koje mu odgovara postuliranom idealu ili proizvodi radikalno novo?“ (Meštrović, 2022, str. 40)

1.3. Obrazovljivost

Odgoj je preokretanje duše prema obrazovanju (Platon, 2001, Komar, 2011). A što je obrazovanje? „Sve dok nismo odredili što bi obrazovanje trebalo biti, razumljivo je da oni koji se smatraju odgovornima za ‘tijek stvari’ – političari, gospodarstvenici, publicisti, znanstvenici – postavljaju posve drugačije pitanje: ‘Što čovjek mora znati i umjeti kako bi se održao u današnjem svijetu – dobio posao i ispunio svoje građanske dužnosti?’“ (Hentig, 2008, str. 24)

S obzirom na to da je čovjek jedino biće koje jest na način mišljenja i s obzirom na to da je ono mislivo, čime se um i mišljenje oblikuju u općem smislu nazvano znanje, logički slijedi da je čovjek čovjekom na način znanja o sebi (Komar, 2011). Time, odgovor na pitanje čime se čovjek oblikuje (obrazuje) leži upravo u refleksiji znanja u subjekt i odnošenje subjekta s tim znanjem – čovjek se iz slobode i za slobodu (pre)oblikuje znanjem. „Obrazovanje jest dakle usmjereno k znanju, ali ne k znanju samo kao usvajanju već gotovih misaonih matrica o funkcionalnim vezama među pojavama (suma znanja), nego k znanju koje će tek proizaći kao

rezultat novih spoznaja u osnovi kojih je stvaralačka svijest, s kojom ni čovjek ni svijet nikada nisu isti.“ (Polić, 1993b, str. 23).

Pojam obrazovanja u hrvatskom jeziku povezan je s etimologijom njemačkog pojma *Bildung*, s obzirom na to da se obrazovanje u Hrvatskoj zasniva na obrazovnoj tradiciji njemačkog govornog područja. „Hrvatska riječ 'obrazovanje' opisuje isti pojam kao i njemačko 'Bildung' (doslovno prevedeno – oslikovljenje/oslikovljavanje), a i jedan i drugi pojam vuku smisao iz grčkog 'eidos' i 'idea' (gled, vid) te latinskog prijevoda od 'eidos', tj. forma (lik, oblik).“ (Komar, 2008b, str. 105). *Eidos* se ovdje pokazuje kao ono putem čega samosvijest oblikuje i nosi sebe sama, a ne tek sadržaj odnosno prikaz unutar te svijesti – to znači da se *eidos* odnosi na vidove onog biti (Platon; prema Komar, 2017), dakle ideje. *Eidos* se u hrvatskom pojmu obrazovanja sabire u korijenju same riječi, odnosno preko pojma 'obraz' čime se upućuje na lice (lik) čovjeka (Komar, 2017) – na ono prepoznatljivo i specifično upravo za tog čovjeka što ga čini njime samime. Slično je s njemačkim pojmom *Bildung* gdje se *eidos* (lik, oblik) pokazuje preko pojma *Bild* (slika) čime se ukazuje na ono liku primjereno, na ono biti s-likom (Komar, 2017). „Primjereno i dosljedno shvaćeno obrazovanje je zato oblikovanje, podavanje lika onom neoblikovanom ili onom drugačije oblikovanom, i to oblikovanje shvaćeno u formalnoj općenitosti.“ (Komar, 2008b, str. 106).

Govoreći o obrazovanju, Hentig (2008) sumirajući i razlažući definiciju Brockhausove enciklopedije (1987) što stoji uz pojam *Bildung*/Obrazovanje opsežno navodi: „Radi se o *poticanju* (ne o zahvatu, mehaničkom prenošenju, čak prisili); *sve* (ne samo duševne) snage trebaju se *razvijati* (one su dakle već tu, ne "prave" se niti usađuju) što se zbiva *prisvajanjem svijeta* (dakle usvajanjem stranog u aktivnom procesu) – u *uzajamnom preplitanju i ograničavanju* (to znači prvo: ni "svijet" ne ostaje pritom neizmijenjen, drugo: razvitak nije puko bujanje, ono iziskuje disciplinu); obilježja su *harmonija* i *ravnomjernost* (obrazovanje ublažava konflikte između naših osjetilnih i naših čudorednih, između naših intelektualnih i naših spiritualnih zahtjeva, ono ne potiče jednostranu genijalnost); cilj je *samoodređujuća individualnost* – ali ne sama zbog sebe, već jer kao takva *obogaćuje cjelokupno čovječanstvo*.“ (Hentig, 2008, str. 30-31). Zadnja odrednica odnosno 'obogaćenje čovječanstva' odnosi se upravo na spomenutu povijesnost duha, odnosno na cjelokupnost svijeta koji se mijenja onda kada se mijenja svijest ljudi koji ga nastanjuju.

Ako se želi odgovarati na čovjeku načelnu odgojivost i obrazovljivost, istinsko je obrazovanje (*Bildung*) dostatno i svrhovito sve dok je po mjeri uma i duše u kojima se odvija, dakle sve dok je usmjereno k postajanju i bivanju *dobrim čovjekom*. „Pritom je krajnja svrha

spoznaje i time obrazovanja, jednom kada se odgojem preobrati u razmatranje u sferi onoga koje jest, uvid onoga biti samog, ideje dobra.“ (Komar, 2011, str. 173). Jer ono čemu je duh sklon, čemu teži, što voli, donosi što će duša htjeti.

1.4. Pedagoška ljubav

Mišljenjem i sviješću čovjek dolazi do mogućnosti da se ozbilji u svijetu, dakle da stvara, da se odnosi spram sebe, svijeta i drugih bića oko sebe, da proizvodi, ali i da odista osjeća svijet oko sebe. U svakoj instanci života, čovjek djeluje u skladu s dotadašnjim iskustvom – iskustvom mišljenja, iskustvom djelovanja i iskustvom osjećanja. To iskustvo odmjerava se u svijesti u odnosu spram sustava znanja. „To znači da je obrazovanje posredovanje sebstva ne samo kao znanja/svijesti, već i kao emocionalnosti, tjelesnosti, volje, doživljajnosti, intuicije itd. Sve ovo su polja čovjekova mogućeg iskustva koja tvore pedagoški 'sadržaj' kojim se obrazujuće-se sebstvo posreduje.“ (Komar, 2017, str. 51). Primjenom značenja i vrijednosti tim iskustvima, a u skladu sa sustavom znanja, čovjek donosi sud i djeluje ili pak osjeća razna osjećanja „Kada kažemo da je osnovni element potreban za pojavu nekog osjećaja postojanje značajne mentalne predodžbe, to znači da ta predodžba, prvo, mora postojati, zatim da joj je određeno značenje i na kraju da je procijenjena kao važna. Da bi se pojavila neka emocija, mora postojati neko značenje koje je ocijenjeno kao važno.“ (Milivojević, 2010, str. 21).

Od svih osjećanja, ljubav je jedan od najvećih 'katalizatora' ljudskog djelovanja. Kroz povijest, čovjek je u ime ljubavi stvarao od umjetnička djela do glomaznih amfiteatara. Ljubav je aktivni pokretač čovjeka, ali također i njegov cilj. „Ljubav nije viša sila koja silazi na čovjeka, ni dužnost koja mu je nametnuta; ona je njegova vlastita moć pomoću koje se on povezuje sa svijetom i čini ga istinski svojim.“ (Fromm, 1986d, str. 23). Za čovjeka je stoga ljubav jedno od najvećih dobara (Platon, 2001). Descartes (1981) za ljubav tvrdi da nastaje u čovjeku kada mu se neki predmet ili biće u umu razotkriju kao nešto *dobro* – ljubav je stoga duševna reakcija na uviđeno *dobro*, a nagingje sjedinjenju s istim kako bi prebivalo u njemu što dulje. Dakle, u odnosu prema ideji dobra, ljubav stoji na način koji primjereno sažima citat Botića (2015): „Najprije, ono dobro je ono čemu na neki način svi ljudi teže, a jedno od dobara je ljubav kao žudnja za porađanjem onog lijepog iz duše i tijela.“ (Botić, 2015, str. 10). U navedenom citatu ogleda se da ljubav u sebi sadrži određene vrijednosti, osjećanja i djelovanja koja ona uvjetuje, ali koja također uvjetuju nju samu. Nalik opisanom, psiholozi, govoreći o ljubavi, određuju je „...kombinacijom vjerovanja, osjećaja i ponašanja usmjerenih prema osobi, objektu ili kategoriji“ (Shiota i Kalat, 2012:204; prema Brajković, 2015, str. 22). Slično navodi i Milivojević (2010, str. 554) citatom: „Ljubav je ugodan osjećaj koji subjekt osjeća prema objektu koji doživljava izuzetno vrijednim i

smatra ga sastavnim dijelom svog intimnog svijeta.“ Za Fromma, ljubav je „... aktivna zaokupljenost životom i rastom onoga što volimo.“ (Fromm, 1986a, str. 29), a slično smatra i Ortega y Gasset (2009, prema Kelam, 2021, str.128) „Ljubavlju se želi dohvatiti ono što ili koga se ljubi i svim silama nastojati oko toga da to postoji i bude. Tako ljubiti znači vječito oživljavati, intencionalno stvarati i čuvati onog ljubljenoga.“ U skladu s tim, Fromm (1986a) kao temeljnu ponašajnu odrednicu ljubavi postavlja djelovanje zasnovano na brizi, odgovornosti, poštovanju i znanju (Fromm, 1986a). Odgovornost je pritom odgovor na potrebe drugog bića pa „Onaj koji voli osjeća se odgovornim.“ (Fromm, 1986a, str. 31). A što li je odgoj nego upravo djelovanje kojim čovjek na sebe prihvaća odgovornost da se, u skladu s dušom drugog čovjeka, ophodi prema tom čovjeku s brigom i poštovanjem? Prihvaćanje odgovornosti izričaj je čovjekove svijesti o potrebama drugoga, ali i sebe sama. „Dijete prvo treba razviti osjećajnost, a tek onda razumnost, jer bez prirodnih strasti, ljubavi prema sebi i samilosti prema drugome nije moguće čovječanstvo postaviti na noge humaniteta.“ (Sunajko, 2020, str. 403). Vuk-Pavlović iznosi misao sukladno tome kada piše: „...ono što čovjeka čini pravim čovjekom, nije razum. Kao *animal rationale*, on je još u ‘animalnome’ ‘Čovjek’ je u pravom smislu po svojoj ‘sposobnosti ljubavi’: ta ga čini neanimalnim bićem! Sposobnost ljubavi daje biću pečat ‘ljudskog bića’, a samo kao mjerilo ljubavi treba razumjeti čovjekovu duhovnost...“ (Vuk-Pavlović, 1983, str. 198; Bratanić, 2005, str. 275). I Scheler (prema Kelam, 2021) kaže da je čovjek, prije nego li je *ens cogitas* (biće razuma) i *ens volans* (biće volje), u temelju je *ens amans* (biće koje ljubi). Nastavno Kelam (2021) piše: „Fenomen i akt ljubavi temelj je svih ostalih ljudskih čini i svega čovjekova života, a time u sebi sadrži stvaralački i oslobodilački potencijal kojim se osoba konstituira i ozbiljuje u svijetu.“ (Kelam, 2021, str. 127). Čovjek se dakle ljubavlju ozbiljuje u svijetu i taj svijet stvara.

Govoreći o pedagoškoj ljubavi, ona je za Nohla (1933; prema Friesen, 2017) afektivna, intersubjektivna povezanost odgajatelja i odgajanika, strast⁸ koja predstavlja konstitutivni element pedagoškog odnosa – ali valjda dodati – i pedagogije u cjelini. Pedagogija je, ako se povuče paralela kroz svu njenu povijesnu misao, ljubav prema svemu što čovjeka ispunjava dobrom. U tom tonu, o pedagogiji Vuk-Pavlović piše: „...u njoj živi ljubav prema *svemu*, što svijet i život ispunja smislom.“ (Vuk-Pavlović, 1932, str. 31; prema Komar, 2011, str. 117), pa se ljubav razotkriva kao polazna točka i željeni rezultat pedagoškog (ali i uopće ljudskog) djelovanja. Pritom, strast, o kojoj je riječ kada se govori iz pedagojske perspektive, odnosi se na čistu ljubav

⁸ Strast, u grčkom smislu riječi pathos, pathe, korijen je iz kojeg se izvode stanja danas nazvana osjećajima ili emocijama. „Emocija je reakcija subjekta na podražaj koji je ocijenio kao važan, a koja visceralno, motorički, motivacijski i mentalno priprema subjekta za adaptivnu aktivnost.“ (Milivojević, 2010, str. 19)

prema životu i duši iz koje (i u ime koje) je čovječanstvo iznjedrilo sve svoje najsvjetlije trenutke humanosti.

Odgojem se stoga vodi čovjeka prema istinskom obrazovanju, prema trenutku da slobodnom voljom odabire djelovanje u skladu s dobrom i ljubavi: „[...] emocije ljubavi, naklonosti i sreće kreativno približavaju ljude u suradnji. Emocije ljutnje, straha i prezira dovode ljude u sukob. Prema tome, te dvije skupine emocija stvaraju dva osnovna načina socijalne interakcije [...]“ (Oatley, 2007:276; prema Brajković, 2015, str. 23). Na kraju, osnove ljudskih interakcija počivaju upravo na onom što čovjek po sebi jest, a Despot je pisao: „...čovjek 'je' sloboda koja kroz ljubav traži (svoju) istinu.“ (Despot, 1991, str. 109; prema Polić, 1993b, str. 24). Zaključno se donosi da upravo sloboda i ljubav čine osnovu istinski ljudskih odnosa, a time i osnovu odgoja i obrazovanja.

1.5. Sloboda

Tijekom ovog rada, u više navrata spominjan je pojam slobode u uskoj povezanosti s odgojem i obrazovanjem. Razumijevanje pojma slobode u tom smislu odgovara slijedećem citatu: „Sloboda kao obrazovljivost jest biti na taj način da se još nije neko određeno nešto.“ (Komar, 2017, str. 50). Sloboda u tom smislu podrazumijeva specifičnu kategoriju čovjeka da on postoji kao neodređenost svog konačnog oblika te je time otvoren prostor u kojemu se čovjek konstituira kao samooblikujuće sebe-znanje (Komar, 2017), odnosno, svijest. Pritom, samooblikujuće sebe-znanje (Komar, 2017) znači da čovjek u odnošenju spram sebe i svijeta preoblikuje sebe sama „Upravo to *posredovanje subjekta sadržajem, predmetom, iskustvom, svijetom* i jest ono što se zove obrazovanjem, i to shvaćenim kao kategorijom čovjekovog bitka, a ne tek kategorijom znanja.“ (Komar, 2017, str. 51). Duh čovjeka po svojem je određenju slobodan, no na čovjeku je da se učini slobodnim bićem. S obzirom na to da *biti slobodan* u pravom smislu riječi znači biti poradi sebe i biti pri sebi te stvaranje iz sebe, iz vlastitog u-vida i u-istinu, pedagogija se razotkriva kao (pri)vođenje bića svome bitku u razotkrivanju istinskog djeteta u čovjeku, a koje se pokazuje kao sloboda. „Slobodno se-samoodređujuću supstanciju, koja u sebi sadržava kako moment slobode, tako i moment znanja, prepoznamo u pojmu duha. Utoliko obrazovanje postaje obrazovanjem u izvornom smislu formiranja duha koji se obrazuje na način slobodnog samoodređivanja duha.“ (Komar, 2008a, str. 132). Drugim riječima, (samo)obrazovanjem se formira duh čovjeka koji se potom manifestira na takav način da čovjekova volja postaje slobodnom. Ono što se (pre)odgojem dakle želi jest djelovati na one već postojeće duhovne snage i moći u čovjeka, pod takvim uvjetima, da odgajnik sam razotkriva i oblikuje svoje moći – odnosno da odgajnik iz svoje vlastite slobode, dakle svojom slobodnom voljom, u sebi nastoji

obuhvatiti *dobro* (Herbart, 2015). „Tek nakon sustavnog procesa obrazovanja prirodna volja postaje slobodna na način da odlučuje promišljeno, prudentno i odgovorno. Tek nakon što se uzdigne do statusa općenitosti znanja i obrazovanja volja postaje slobodna ili, Hegelovim riječima, 'misleća inteligencija' jer je samo kao takva istinski slobodna“ (Zovko, 2014, str. 85).

1.6. Deprivacija slobode i otuđenje

U postmodernom društvu, izoliranje čovjeka od njegovog prirodnog svijeta (od prirode, a potom i od uma) čini se suptilno; postavljanjem hijerarhijskog odnosa vrijednosti u korist simbola i kapitala (naspram njegovanja uma i osjećanja koji čovjeka odista čine čovjekom); „On djeluje u iluziji da njegovi postupci koriste njegovom vlastitom interesu, premda on stvarno služi svemu drugome, samo ne interesima svog istinskog *ja*. Za njega je važno sve – samo ne njegov život i umijeće življenja. On je za sve, samo ne za sebe.“ (Fromm, 1986d, str. 27). Čovjek se otuđuje i odvaja od sebe, reducira se na akumulirane simbole i kapitale te tako ono što čini, čini poradi drugoga, ne poradi sebe. Posjedovanje simbola te reprodukcija informacija i obrazaca određuju status koji pojedinac uživa u društvu. Ispunjavajući odnosi, poštovanje i razumijevanje, direktno se vezuju na te simbole (kapital) pa ono za što se vrijedi 'boriti' jest ono unaprijed zadano i predodređeno, a broj primjeraka istoga je ograničen. Opisani princip jest upravo princip kapitalizma. „Da bi se dokazalo da kapitalizam odgovara prirodnim potrebama čovjeka, trebalo je pokazati da je čovjek po prirodi sklon natjecanju i da je pun uzajamnog neprijateljstva.“ (Fromm, 1986a, str. 83). Stoga se čovjeka 'od malih nogu' odgaja i obrazuje da bude kompetentan konkurent u sportu, znanju⁹ i konačno na tržištu rada gdje on u svojoj sveukupnosti postaje proizvodom. Tim tijekom, čovjek se udaljava od sebe, a posljedično iz vidokruga gubi svoju slobodu i ljubav. „Jer je istina ta da se logika svojstvena ljubavi suprotstavlja očitoj racionalnosti i logici tržišta u kojoj je svatko sveden na robu, na objekt, na nediferenciranu česticu pokretanu isključivo zakonom egoistične proračunatosti i vlastitoga interesa.“ (Kelam, 2021, str. 126).

Tim tijekom, čovjek se odrastanjem sve više izolira od drugih postavljajući ih za suparnike – jednom, čovjek je dijete, drugi put čovjek je karika u nizu uloga. Oba čovjeka su ljudskog roda, no samo jedan od njih je istinski slobodan – samo jedan od njih stvara i istražuje radi sebe sama, poradi svojeg duha i duše, poradi ljubavi i istine – on je istinsko dijete. Drugi je pak otuđen i ono što čini i ono što jest posredovano je vrijednosnim kodom u sustavu razmijene simbola. On činjenjem čak ni ne stvara, već ponavlja, reproducira unaprijed zadanu formu i oblik. Ipak, „Reprodukcija je dijabolična u svojoj biti, ona zadire u nešto temeljno“ (Baudrillard, 2001, str.

⁹ Pod znanjem danas se razumijeva mnogobrojnost informacija kojima pojedinac raspolaže; krug mišljenja i unutarnja konzistentnost sistema znanja nije više ono nužno da bi znanje bilo znanjem

75), a to temeljno čovjeka upravo je sloboda da iz ljubavi stvara sebe i svijet. „Hegel je smatrao da su izoliranost i inzularnost individuuma velika opasnost po mišljenje, pa je život pojedinca potrebno objasniti u kontekstu njegova životnoga svijeta pod aspektom dostignuća moderne, slobode osobe, unutar sustava etičnosti (System der Sittlichkeit) da ga se na koncu razumije kao biće koje je 'konkretno općenito'.“ (Zovko, 2014, str. 92) No, to posebno biće (čovjek) izmiče se iz sebe sama i udaljava se od punine mogućnosti koje unutar njega postoje i to kako bi ispunilo neku izvanjsku svrhu – kako bi bilo u skladu s nalogima koji dolaze izvana. Čovjeka se navodi da raskine sa sobom onog trenutka kada pristane da ono što on jest, bude usmjereno odnosno određeno posjedovanjem materijalnih sredstva i simbola, a ne samopostavljanjem uma koje je imanentno njegovoj supstanciji. „Živa je supstancija nadalje bitak, koji je uistinu subjekt, ili što isto znači, koji je uistinu zbiljski samo utoliko, ukoliko je ta supstancija kretanje postavljanja same sebe (Sichselbstsetzen) ili posredovanje sa sobom u postajanju drugačijom sebi (Sichanderswerden).“ (Hegel, 2022, str. 15).

2. Andragogija

U prethodnom poglavlju postavljen je teorijski okvir iz kojeg se izvodi kako ovo poglavlje, tako i daljnja poglavlja. Postavljanjem takvog teorijskog okvira omogućeno je daljnje izvođenje i definiranje pojmova potrebnih za tijek misli ovog rada. Naime, želi se pokazati da su pitanja odgoja i obrazovanja pitanja o čovjeku uopće (neovisno o njegovoj dobi) te da su to kretanja čovjekova duha koja se protežu čitavim njegovim životom.

U tom smislu, u ovom radu, pedagogija je promatrana kao znanost o čovjeku, odnosno znanost o odgojivom i obrazovljivom biću. Odgoj i obrazovanje uma i duše omogućuju čovjeku da preoblikuje svijet i sebe sama. Pritom, čovjek djeluje po unutarnjoj logici uma koja se temelji na iskustvu; dakle na znanju koje je temeljeno na razotkrivenom/spoznatom kao istinitom. U skladu s razotkrivenom istinom, koja se pokazuje svijesti i koja se *theorion* nadovezuje na druge dijelove razotkrivenog svijeta, um izvodi svoje principe i zakonitosti te na njima gradi sistem znanja, a to će se znanje, u svojoj cjelovitosti, pokazati svijesti kao iskustvo temeljem kojeg se čovjek ophodi sa svijetom i samim sobom.

Stoga je zadaća pedagogije izražena citatom Komara (2008a) koji glasi: „Posao pedagogije jest da s jedne strane u formalnom i normativnom smislu proučava obrazovanje, ali ne sadržaj nekog određenog obrazovanja, jer je to posao posebne struke, već obrazovanje samo, a s druge strane da u skladu s time u praktičkom smislu promatra cjelinu egzistentnog čovjeka te se u suglasnosti s time bavi obrazovnim sustavom, područjima obrazovanja, općom didaktikom, specijalnim obrazovnim situacijama i upravlja to iskustvo i različite forme pojavnosti obrazovanja putem teorije obrazovanja.“ (Komar, 2008a, str. 135). Pedagogija ima za zadatak iz cjeline spoznaje o čovjeku izvoditi zakonitosti vođenja kako u općim tako i specijalni, odnosno diferenciranim obrazovnim situacijama i kontekstima (primjerice kako u predškolskim ustanovama tako i u ustanovama za preodgoj te zatvorima i kaznionicama). Pedagogija je pritom krovna znanost unutar čijeg se sistema nalazi i andragogija, a iz čijeg se okrilja razvija penološka andragogija u čije područje tematski spada predmet ovog rada, a koja se bavi (pre)odgojem i obrazovanjem u odgojno-popravnim i kaznenim ustanovama.

Andragogija je grana pedagogije koja se teorijski počinje tematizirati tijekom 19. stoljeća, a procvat doživljava tijekom 20. stoljeća (Maic, 2017). Andragogija se bavi pitanjima odgoja i obrazovanja odraslih, a pod tim nazivom prvi se put tematizira u radu njemačkog autora Alexander Kappa (*Platonova pedagogija*). Najintenzivniji razvitak andragogije odvija se usporedno s promišljanjem i priznanjem obrazovanja kao cjeloživotnog procesa na globalnoj

razini (Pastulović, 2018), iako se ideja cjeloživotnog obrazovanja javlja se još u Grka, primjerice u Platonovom djelu *Država*, a jasnu artikulaciju dobiva još tijekom 20. stoljeća u radu Yaxleea i Lindeman (Maic, 2017). Iako je nesvršnost obrazovanja podrazumijevani (temeljni) aspekt njemačkog pojma obrazovanja *Bildung*, tek ideja cjeloživotnog obrazovanja kakvu prihvaća UNESCO tijekom 20. stoljeća omogućiti će teorijsko utemeljenje andragogije.

Onda kada je predmet proučavanja andragogije odgoj i obrazovanje odraslih koji se nalaze u penalnim institucijama tada je riječ o predmetu njene poddiscipline, penološke andragogije (Jukić i Sabljo, 2017).

2.1. Penološka andragogija – definiranje područja i pojmova

Penološka andragogija je „poddisciplina andragogije usmjerena na preodgoj i resocijalizaciju osoba pravomoćno osuđenih za kaznena djela te smještenih u različite odgojno-popravne i kaznene ustanove“ (Hrvatska enciklopedija, *penološka andragogija*, mrežno izdanje). Prema Macanović i Nadarević (2014) penološka je andragogija disciplina pedagogije koja se bavi preodgojem zatvorenika, a njen se sistem sastoji od principa utemeljenih na znanjima o načinu rada sa zatvorenicima tijekom i nakon izdržavanja kazne zatvora. Predmet je penološke andragogije prema ovim autorima proučavanje odgojno-obrazovnih aktivnosti koje se provode u posebnim uvjetima života i rada odraslih, a javlja se u dvadesetom stoljeću kao odgovor na neučinkovitost dotadašnjih metoda kažnjavanja (Macanović i Nadarević, 2014). Osim što 'stare' metode nisu sprječavale ponavljanje prijestupa, još su naknadno poražavajuće djelovale na duh, odnosno duševno stanje i ličnost počinitelja (Macanović i Nadarević, 2014, Foucault, 1994). Penološka andragogija utemeljena je u ideji da odgojem i obrazovanjem čovjek može prevazići nepogodne okolnosti u kojima se našao te ga voditi da upregne volju k usmjeravanju vlastitog života prema dobru. Naime, prije no što je ideja (pre)odgoja zaživjela u penološkom sustavu, cilj je kaznene politike bio izricanje kazne koja će rezultirati ispaštanjem i zastrašivanjem počinitelja te nadoknadom nanesene boli i štete (Maloić, Ricijaš i Rajić, 2012). Prodiranje ideje (pre)odgoja i obrazovanja u penološki sustav iznjedrilo je promjenu cjelokupne paradigme i teorija (u užem smislu) te započelo sustavno napredovanje prema promjenama koje će počinitelju kaznenog djela omogućiti prostor za preoblikovanje svojeg života vođenjem prema izgradnji moralnog karaktera.

„Zatvorski tretman je svojevrsni medij i glavno oruđe preodgoja zatvorenika, stoga se na njega treba staviti naglasak unutar šireg procesa resocijalizacije. Njegova uloga je kroz organizirano i strukturirano vođenje, od strane visoko obrazovanih stručnjaka humanističkih i društvenih znanosti, doprijeti do zatvorenika, do njegovog sustava vrijednosti te ga rekonstruirati tako da bude prihvatljiv samome zatvoreniku te široj društvenoj zajednici.“ (Jukić i Sabljo, 2017,

str. 28). Svaki zatvorski tretman za cilj ima omogućiti zatvoreniku uvjete da se rehabilitacijom¹⁰ pripremi za postupnu reintegraciju u društvo (Jukić i Sabljo, 2017). Pritom, u sklopu zatvorskog tretmana djeluju preodgojni čimbenici na koje treba obratiti pažnju, a to su u prvom planu: nastavno-obrazovna aktivnost, zatvorenički kolektiv i samoorganizacija istog, aktivnosti slobodnog vremena, vanjski utjecaj, rad i organizacija rada te organizacija penalne ustanove (Ogrizović, 1956, prema Jukić i Sabljo, 2017). Preodgojni čimbenici ovise o tipu penalne ustanove unutar koje subjekt izdržava kaznenopravne sankcije koje su mu izrečene od strane suda. Pritom, kaznenopravne se sankcije odnose na načine i sadržaje kaznenopravne prisile koje se primjenjuju na počinitelju kaznenog djela koji je nakon završetka istražnog postupka pravomoćnom presudom proglašen krivim od strane suda te mu se temeljem tih sankcija ograničavaju ili oduzimaju slobode i prava na određeno vrijeme (Kazneni zakon, NN 125/11).

¹⁰ O pojmovima rehabilitacije, socijalizacije i resocijalizacije bit će opširnije riječ u poglavljima 3.3. *Socijalizacija i (pre)odgoj – definiranje pojmova* te 3.4. *Rehabilitacija, resocijalizacija i reintegracija – definiranje pojmova*

3. Kaznenopravni sustav

3.1. Zakonski okvir – zakoni aktualni na teritoriju Republike Hrvatske

3.1.1. Kaznena djela i kaznenopravne sankcije

Kaznena djela kažnjiva su ponašanja propisana kao takva zakonom¹¹. Kaznena djela i kaznenopravne sankcije mogu se dakle definirati i propisivati takvima samo zakonom, a zakonom se propisuje da kako bi kazneno djelo postojalo ono mora podrazumijevati radnju kao ponašanje koje je izraz slobodne volje te se ta radnja zakonom određuje kao protupravna (Kazneni zakon, NN 125/11). Kazneno djelo u određenim slučajevima podrazumijeva i izostanak činjenja određenih radnji, odnosno nečinjenje onih radnji koje su zakonom propisane za određenu situaciju (Kazneni zakon, NN 125/1). Radnja pritom mora biti skrivljena, a pretpostavka krivnje jest ubrojivost pojedinca (koji je radnju skrivio). Pretpostavke da bi kazneno djelo bilo kaznenim jesu stoga: radnja, protupravnost i krivnja (Kazneni zakon, NN 125/11). S obzirom na počinjeno kazneno djelo propisuju se odgovarajuće kaznenopravne sankcije.

Kaznenopravne sankcije su sadržaji i načini kaznenopravne prisile koje se primjenjuju na počinitelju pravomoćnom presudom proglašenim krivim od strane suda, a nakon provedenog istražnog postupka (Kazneni zakon, NN 125/11). Izricanjem kaznenopravne sankcije počinitelju se ograničavaju i/ili oduzimaju određene temeljne slobode i prava na određeni vremenski period i to u skladu sa zakonom (Kazneni zakon, NN 125/11). Prema vrsti, kaznenopravne sankcije mogu biti: odgojne mjere, sigurnosne mjere ili kazne (te dodaci ili supstituti kazni: rad za opće dobro i uvjetna osuda) (Kazneni zakon, NN 125/11).

Odgojne mjere izriču se mlađim maloljetnicima i starijim maloljetnicima (prema kojima se, za razliku od mlađih maloljetnika, uz odgojne mjere može primjenjivati i kazna maloljetničkog zatvora). Svrha odgojnih mjera jest odgojem, obrazovanjem i osposobljavanjem pomoći maloljetnim počiniteljima i smanjiti vjerojatnost ponovnog počinjenja kaznenog djela (Kazneni zakon, NN 125/11).

¹¹ Na teritoriju Republike Hrvatske na snazi je Kazneni zakon, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23

Sigurnosne mjere¹² temelje se na otklanjanju i/ili neutralizaciji čimbenika koji pridonose počinjenju kaznenih djela te se uglavnom primjenjuju uz kaznu (novčanu ili kaznu zatvora) (Kazneni zakon, NN 125/11).

Govoreći o kaznama, Kazneni zakon Republike Hrvatske Člankom 40. donosi tri vrste kazne: novčana kazna, kazna zatvora i kazna dugotrajnog zatvora. Pritom se novčana kazna može izreći kao glavna, ali i kao sporedna kazna, dok se kazne zatvora i dugotrajnog zatvora izriču kao glavne kazne. Uz to, kao zamjenu za novčanu kaznu ili kaznu zatvora, sud može izreći rad za opće dobro (Kazneni zakon, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21¹³) s obzirom na to da je svrha kažnjavanja „...izraziti društvenu osudu zbog počinjenog kaznenog djela, jačati povjerenje građana u pravni poredak utemeljen na vladavini prava, utjecati na počinitelja i sve druge da ne čine kaznena djela kroz jačanje svijesti o pogibelnosti činjenja kaznenih djela i o pravednosti kažnjavanja te omogućiti počinitelju ponovno uključivanje u društvo.“ (Kazneni zakon, članak 41., NN 125/11).

Kazna zatvora predstavlja lišavanje slobode i to u rasponu od najmanje tri mjeseca do najviše dvadeset godina, dok se kazna dugotrajnog zatvora izriče na najmanje dvadeset i jednu godinu do najviše četrdeset godina, iako je u iznimnim slučajevima moguće izricanje kazne dugotrajnog zatvora u trajanju od pedeset godina (Kazneni zakon, NN 125/11). Prema članku 3. Zakona o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21) svrha je izvršavanja kazne zatvora osposobljavanje osobe (koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora) za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima čime se pridonosi zaštiti zajednice.

¹² Prema vrsti sigurnosne mjere dijele se na:

- a) Obavezno psihijatrijsko liječenje
- b) Obavezno liječenje od ovisnosti
- c) Obavezan psihosocijalni tretman
- d) Zabrana obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti
- e) Zabrana upravljanja motornim vozilom
- f) Zabrana približavanja
- g) Udaljenje iz zajedničkog kućanstva
- h) Zabrana pristupa internetu i
- i) Zaštitni nadzor po punom izvršenju kazne zatvora (Kazneni zakon, NN 125/11).

¹³ Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>

3.2 Filozofije kažnjavanja i termini uz njih

Filozofija kažnjavanja počinitelja kaznenih djela koja je uvjetovala rad kaznenopravnih ustanova do 70-ih godina uglavnom se može prikazati putem tri različita teorijska pristupa koji su se razvili tijekom 18. i 19. stoljeća, a na kojima su se razvile rana penologija, kriminologija i kazneno pravo. To su: 1.) filozofija zastrašivanja, 2.) filozofija izolacije i 3.) filozofija retribucije (Maloić, Ricijaš i Rajić, 2012).

Filozofija zastrašivanja temelji se na pretpostavci „...da će sigurna i ozbiljna kazna obeshrabriti počinitelja da dalje čini kaznena djela kao i druge da počnu činiti kaznena djela“ (Maloić, Ricijaš i Rajić, 2012, str. 30). Ova filozofija datira iz 18. stoljeća. Filozofija izolacije temelji se na ideji da će izolacija počinitelja djelovati kao kazna odvajanja od ljudskog kontakta te time, osim onesposobljavanja počinitelja da počini drugo kazneno djelo, štiti društvo od počinitelja. Modernija verzija ove vrste kažnjavanja jest koncept onesposobljavanja te se također temelji na odvajanju počinitelja kaznenog djela od društva i zajednice. Zadnja je filozofija retribucije koja počiva na konceptu kazne kao osвете za nanesenu bol i štetu.

Pašić (2015) navodi da se 70-ih godina povećava stopa kriminaliteta zbog čega se javlja sumnja u programe koji su u to vrijeme bili na snazi. Isto ističu Maloić, Ricijaš i Rajić (2012) te elaboriraju kako, s obzirom na porast stope kriminaliteta, javnost, a time i politika, vrše pritisak na kaznenopravne sustave koji kao odgovor uvode postroženje kaznenopravnih sankcija čime se sve više produžuju kazne zatvora te se posljedično povećava broj zatvorenika u penološkim ustanovama (Cullen, Fisher i Applegate, 2000, prema Maloić, Ricijaš i Rajić, 2012). „Općenito gledajući, zatvorska populacija u europskim zemljama porasla je za 20% tijekom 90-ih, a u više od pola europskih država (bez jako malih država) zatvorska populacija porasla je za 40%. U istom razdoblju, zatvorska populacija u SAD-u porasla je za 65%, a u Australiji za 50%.“ (Mays i Winfree, 2008, prema Maloić, Ricijaš i Rajić, 2012). Iako su sva tri koncepta, odnosno filozofije, vidljive i danas u zatvorskim sustavu diljem Europe i svijeta, tijekom 19. i 20. stoljeća razvijaju se drugačije teorije i koncepti koji se nastoje okrenuti humanosti i vjeri u mogućnost napredovanja smanjenjem uporabe prisile i represije, a koji suptilno zamjenjuju stare obrasce.

S obzirom na to da su se navedene filozofije i koncepti kažnjavanja pokazali neučinkovitima u smanjenju recidivizma i odvrćanju od počinjenja kaznenih djela uopće, u zatvorskim sustavima politike i prakse sve više okreću prema teorijama i konceptima koji su se razvili tijekom 19. i 20. stoljeća te su drugačije naravi od prva tri opisana koncepta. U prvom planu tu su filozofija rehabilitacije i praksa ranijeg (u Republici Hrvatskog uvjetnog) otpusta.

Filozofija rehabilitacije odnosi se na koncept smanjenja budućeg kriminalnog ponašanja i to pružanjem psihološke pomoći, edukacije i osposobljavanja za rad. „Primarno se temelji na uvjerenju da se ljudi bilo koje dobi mogu mijenjati, a da su ključni odgovori individualno i grupno savjetovanje, tretmani vezani uz alkohol i droge, stjecanje ili nastavak izobrazbe i stjecanje radnih kvalifikacija“. (Maloić, Ricijaš i Rajić, 2012, str. 31)

I dok se u početku filozofija rehabilitacije uglavnom oslanjala na individualne razlike koje utječu na počinjenje kaznenog djela, danas se u obzir uzimaju i sociološke teorije koje naglasak stavljaju na društvo i zajednicu, dakle čimbenike okoline. Tome pridonosi teorija socijalnog utjecaja i teorija socijalne kontrole koje se razvijaju tijekom 20. stoljeća, a individualna ponašanja vezuju uz propuste u odgoju i socijalizaciji te uz oslabljenost društva raznim krizama, promjenama i ratom (Maloić, Ricijaš i Rajić, 2012). Kriminalno je ponašanje prema tim teorijama rezultat rascjepa između društveno prihvaćene definicije uspjeha i pojedinčeve nemogućnosti da taj uspjeh postigne ili pak rezultat izostanka društvene povezanosti pojedinca s institucijama i drugim članovima zajednice (Marton, 1987, Hirschi, 1969, prema Maloić, Ricijaš i Rajić, 2012). Uz teorije socijalnog utjecaja i socijalne kontrole vezuju se penološke filozofije reintegracije i restoracije koje se u suštini temelje na ideji povezivanja počinitelja kaznenog djela sa zajednicom u kojoj živi te jačanju tih veza kako bi prilikom otpusta iz zatvora smanjila vjerojatnost počinjenja novog kaznenog djela (Maloić, Ricijaš i Rajić, 2012).

Prema mrežnoj stranici Ministarstva pravosuđa i uprave¹⁴ i Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21), svrha izvršavanja kazne zatvora je osposobljavanje osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora, za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima. Uloga zatvorskog sustava i izricanja kazne zatvora jest dakle organizirano i strukturirano vođenje osuđenog lica i to na takav način da prilikom izlaska iz penološke ustanove bude u stanju odgovorno i uspješno sudjelovati u životu zajednice i društva. Nastoji se doprijeti do čovjeka, do njegovog osobnog sustava vrijednosti i obrazaca ponašanja kako bi se detektirali oni aspekti koji su doprinijeli počinjenju kaznenog djela te kako bi se isti rehabilitirali putem raznih zatvorskih tretmana. Time se ukazuju (idejni) temelji na kojima je zasnovan rehabilitacijski pristup u radu sa subjektima koji su na izvršavanju kazne zatvora. „U Republici Hrvatskoj izvršavanje kazne zatvora temelji se na rehabilitacijskom modelu. Prema tome, kazna zatvora je individualizirana za svakog pojedinog zatvorenika kroz pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora i kroz

¹⁴ Ministarstvo pravosuđa i uprave, *Tretman zatvorenika*, Dostupno na: <https://mpu.gov.hr/pristup-informacijama-6341/ostale-informacije/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>

specijalizirane programe tretmana namijenjene posebnim skupinama zatvorenika.“ (Lončar, 2016, str. 10)

Pritom, člankom 3. Pravilnika o tretmanu zatvorenika (NN 123/21) tretman je definiran kao: „... skup općih i specijaliziranih tretmanskih intervencija i programa, temeljenih na procjeni kriminogenih i sigurnosnih rizika i tretmanskih potreba, a kojima je cilj smanjivanje rizičnih čimbenika koji su pridonijeli počinjenju kaznenog djela te osnaživanje zaštitnih čimbenika koji omogućuju nastanak i održavanje pozitivnih promjena, radi ostvarivanja svrhe izvršavanja kazne zatvora propisane Zakonom o izvršavanju kazne zatvora...“ Nadalje, Zakon o socijalnopedagoškoj djelatnosti (NN 98/19) člankom 3. definira tretman kao: „...skup specijaliziranih socijalnopedagoških stručnih intervencija usmjerenih prema korisnicima s razvijenim problemima u ponašanju, a radi smanjivanja rizičnih čimbenika koji su pridonijeli njihovu razvoju i održavanju te osiguravanja poželjnih promjena sa svrhom odgoja, socijalizacije i/ili resocijalizacije, rehabilitacije, socijalnog uključivanja i osnaživanja korisnika intervencija.“ U nastavku definiraju se spomenuti pojmovi – socijalizacija, resocijalizacija, rehabilitacija i dr., kako bi se moglo jasno predočiti strukturiranost programa tretmana.

3. 3 Socijalizacija i (pre)odgoj – definiranje pojmova

Giesecke (1994) o socijalizaciji piše: „...socijalizacija se može shvatiti kao proces nastajanja i razvoja osobnosti u međusobnoj ovisnosti o društveno posredovanom socijalnom i materijalnom svijetu okoline.“ (Giesecke, 1994, str.124; prema Komar, 2011, str. 70-71). Skraćeno rečeno, socijalizacija je međuodnošenje subjekta i društveno posredovane okoline.

Socijalizacija podrazumijeva učenje i prisvajanje društveno poželjnih ponašanja i obrazaca kroz odnos čovjeka s drugim ljudima i društvom na određenom prostoru u određenom vremenu. Prema Lebedina Manzoni (2007) „Socijalizacija je proces socijalnog učenja kojim pojedinac usvaja i internalizira norme ponašanja i formira se kao osobnost.“ (Lebedina Manzoni, 2007, str. 159). Socijalizacija stoga podrazumijeva uronjenost i prilagođavanje određenom društveno-kulturnom kontekstu. „Tijekom procesa socijalizacije kod pojedinca se razvijaju standardi ponašanja, vještine koje se procjenjuju kao primjerene u kulturi u kojoj osoba živi“ (Perke i Buriel, 2001; prema Lebedina Manzoni, 2007, str. 159). Obrasci i ponašanja kojima se pojedinac prilagođava svojoj okolini, specifični su i izvanjski oblikovani u skladu s tim društvom te normama i vrijednostima istoga. Time, oni su i vrednovani ovisno o prostorno-vremenskom kontekstu pa njihovo usvajanje samo po sebi još ništa ne govori o samom čovjeku (u svojoj općenitosti) osim da mu je od iznimne važnosti prihvaćanje od strane drugih. To nastojanje prilagodbe i preživljavanja ponekad može ishoditi drugačiji rezultat od onog društveno poželjnog.

Fromm (1986e) smatra da se to prilagođavanje vanjskim uvjetima može manifestirati u obliku neuroze, a koja je u suštini prilagodba onim vanjskim uvjetima koji su iracionalni i koji nisu povoljni za subjekta, ali im je subjekt izložen (pogotovo uvjeti kojima je subjekt izložen u ranom djetinjstvu).

Čovjek putem socijalizacije prisvaja dakle više ili manje poželjne izvanjske obrasce i datosti čineći ih u manjoj ili većoj mjeri svojim vlastitim. Vezanost za okolinu u suštini je temeljna odrednica socijalizacije te je izvanjski svijet ono što subjekt socijalizacijom usvaja. Ipak, čovjek tek vlastitim idejama o onome što je dobro i onome što je pogrešno (dakle zlo) osjeća, odlučuje i djeluje. Čovjekovo ponašanje određeno je stoga u prvom planu idejama i vrijednostima koje razvija te koje usvaja procesom odgoja i socijalizacijom te su time ideje i vrijednosti fundamentalni aspekti bilo kojeg (pre)odgoja, obrazovanja, rehabilitacije i (re)socijalizacije te reintegracije u društvo.

Rokeach (1973, prema Lebedina Manzoni, 2007, str . 77) o vrijednostima kaže da su to: „...trajna vjerovanja da su određeni načini ponašanja ili krajnja stanja postojanja osobno ili društveno poželjniji od opozitnih i suprotnih načina ponašanja i stanja.“ Pritom, društvene vrijednosti podrazumijevaju zajedničke interese društva i pojedinca, a osobne vrijednosti odnose se na individualne, specifične interese i ciljeve koji su primjenjivi samo na zasebnog pojedinca (Lebedina Manzoni, 2007). Schwartz (1992, prema Lebedina Manzoni, 2007) vrijednosti određuje kao hijerarhijski poredane ciljeve koji usmjeravaju čovjeka tijekom njegova života, a razlikuju se ovisno o motivaciji koja im stoji u temelju (primjerice moć, hedonizam, univerzalnost, sigurnost...). Petrović (1973, prema Lebedina Manzoni, 2007) navodi pet funkcija vrijednosti: 1.) donošenje odluka, 2.) regulacija konflikata, 3.) element predvidivosti ponašanja i funkcioniranja društva, 4.) izbor moralnih vrijednosti i 5.) osjećaj identiteta pojedinca.

Sklopovi vrijednosti koji su prihvaćeni od najvećeg broja pripadnika nekog društva (dominantne društvene skupine) najčešće su oni koji su zaštićeni zakonima i konvencijama te se klasificiraju kao dominantne vrijednosti (Lebedina Manzoni, 2007). Upravo slijeđenje i prihvaćanje dominantnih vrijednosti pojedincu ili grupi donosi boljitak i odobravanje, dok njihovo kršenje rezultira društvenom osudom i/ili kaznom (Lebedina Manzoni, 2007). Oni vrijednosni sklopovi koji su u direktnom konfliktu spram dominantnih vrijednosti, klasificiraju se kao devijantne vrijednosti (Lebedina Manzoni, 2007). Ipak, Lebedina Manzoni (2007) navodi kako se uglavnom devijantne skupine ne suprotstavljaju toliko društvu po vrijednostima (koje su izvrnute u odnosu na dominantne vrijednosti) koliko po načina postizanja cilja kojim se služe, a koji se zakonom klasificira kao prekršaj ili kazneno djelo.

3. 4 Rehabilitacija, resocijalizacija i reintegracija – definiranje pojmova

Prema *Psihologijskom rječniku* (Petz, 2005) resocijalizacija podrazumijeva one postupke i aktivnosti koji za svrhu imaju promjenu u stavovima, vrijednostima i ponašanju, a za koje se smatra da su prethodno nedovoljno razvijeni postupkom socijalizacije. Ili drugačije rečeno – resocijalizacijom se želi potaknuti razvoj onih stavova, vrijednosti i obrazaca ponašanja koji su društveno poželjni te kojima će se nastojati zamijeniti antisocijalne obrasce koje je iznjedrila dotadašnja socijalizacija. Resocijalizacija je stoga proces postupanja prema osobi za koju se procjenjuje da je svojim postupcima pokazala nizak stupanj socijalizacije, odnosno, usvojenosti društveno prihvatljivih obrazaca ponašanja (Jukić i Sabljo, 2017). Resocijalizacija ima za cilj omogućiti uvjete i naputke kojima će osoba, koju se resocijalizira, uspješno usvojiti obrasce i gestikulacije koje su poželjne te primijeniti željene obrasce u svakodnevnom životu. Govoreći u kaznenopravnom kontekstu, Jukić i Sabljo (2017) navode: „Resocijalizacija ima za cilj omogućiti zatvoreniku, nakon odslužene kazne, ponovnu integraciju u širu društvenu zajednicu te ga učiniti funkcionalnom jedinkom unutar raznih socijalnih struktura i grupa (obitelji, prijatelja, posla...)“. (Jukić i Sabljo, 2017, str. 28).

Kada se radi o bihevioralnoj, ponašajnoj razini, osnova za organiziranje i provođenje preodgoja i resocijalizacije odvija se putem promatranja ponašajnih elemenata koji se manifestiraju kod subjekata uključenih u program te se na temelju toga nastoji proniknuti u njihov osobni sustav vrijednosti i djelovati na njega. „Ako se prisjetimo osnovnih funkcija vrijednosti kao standarda ponašanja, izvora moralnih normi i regulatora konflikata, upravo formiranje socijalno poželjnih vrijednosti ili njihova promjena u društveno poželjnom smjeru značajan je element uspješne resocijalizacije i jedan od preduvjeta društveno poželjnog ponašanja u poslijetretmanskome razdoblju.“ (Lebedina Manzoni, 2007, str. 85). Ponašanja su dakle izraz misaonih procesa i matrica subjekta. Stoga, sama promjena u ponašanju još ništa neće doista reći o čovjeku, osim pokazati eksternaliziranu frakciju unutrašnjih previranja njegove duše no pokazati će mogućnosti usvajanja novih informacija i znanja od strane subjekta. Stoga se programom preodgoja i resocijalizacije nastoji djelovati na takva znanja, na sustav vrijednosti te na ideje o idealima do kojih subjekt drži – te svime navedenim, na moral subjekta. Pritom, „Moral možemo definirati kao sustav sudova o dobru i zlu koji uređuje svaka društvena zajednica u skladu s usmjerenjem da njeni članovi imaju zajedničke ideje o tome što treba, a što ne treba raditi.“ (Lebedina Manzoni, 2007, str. 99).

Izraz rehabilitirati dolazi od srednjovjekovnog latinskog izraza *rehabilitare* koji se odnosi na uspostavljanje prijašnjeg, izvornog stanja. Promatrajući iz pedagoške perspektive ovaj bi termin odgovarao povratku k sebi nakon otuđenja¹⁵. U kaznenopravnom kontekstu, prema Sechrestu, Whiteu i Brownu (1979; Palmer 1999; prema Damjanović, Jandrić i Doležal, 2002) rehabilitacija je povratak počinitelja kaznenog djela na način života vođen u skladu sa zakonom. Rehabilitacijski model u kaznenopravnom kontekstu počiva na ideji promjene volje u počinitelja putem tretmana, čime se težište s oduzimanja slobode i sankcioniranja postavlja na sam proces pri-dolaženja pravom putu. Rehabilitacija je pritom rezultat „... bilo koje planirane intervencije usmjerene prema počinitelju koja reducira kriminalnu aktivnost, bez obzira dosiže li se ta redukcija promjenama u ličnosti, sposobnostima, stavovima, vrijednostima ili ponašanju“ (Sechrest, White i Brown, 1997, str. 20; prema Jukić i Sabljo, 2017, str. 27). Da bi rehabilitacija bila moguća uvjeti života u zatvoru (ili kaznionici) nastoje se oblikovati tako da budu što više nalik na uvjete koji vrijede na slobodi (Jukić i Sabljo, 2017). Osim toga, rehabilitacija se podupire osnaživanjem pojedinaca i stvaranjem prilika za promjenu, nasuprot modela programa i tretmana koji u prvi plan stavljaju kriminogene potrebe i rizike (Joldersma, 2016; prema Maloić i Nišević 2020). U navedenoj definiciji rehabilitacije se navodi „...bilo koje planiranje intervencije usmjerene prema...“ (Sechrest, White i Brown, 1997, str. 20; prema Jukić i Sabljo, 2017, str. 27) . Dakle, na nanovo (samo)postavljanje uma nastoji djelovati vanjska sila ili radije, volja, koja stvara kontekstualan okvir u kojem se proces odvija. Iako je presudno za rehabilitaciju da subjekt vlastitom voljom odabire promijeniti svoja dotadašnja uvjerenja, ponašanja, stavove i ideje, u praksi rehabilitacije naglasak se ipak više postavlja na vanjsku volju i djelovanje pa se time smanjuje mogućnost da se ostvari ono što bi se njome željelo. Pitanje svrishodnosti rehabilitacije (uma) postavlja zahtjev da tek samopostavljanjem uma čovjeka (a ne postavljanja od nekog izvanjskog razuma i volje) rezultat odista može biti željeni početak života čovjeka koji je za sebe i o sebi na način dobra – pa time i na način dobra koje prosperitetna zajednica i društvo trebaju. Ono na što se ovdje nastoji ukazati jest da kako bi rehabilitacija odgovarala onome što se njome želi, presudno je odgovoriti na potrebe koje subjekt ima čime će se omogućiti da subjekt bude sklon uvođenju promjena u svoj dotadašnji sustav vrijednosti, znanja i ponašanja, te će u konačnosti promijeniti način života.

¹⁵ Na ovom mjestu treba se misliti na otuđenje u smislu odvajanja čovjeka od sebe sama u općem smislu 'izgubljenosti' i 'odvojenosti', ali i na Hegelov pojam otuđenja kao odvajanje od sebe i uranjanje u svijet da bi se potom povratkom u sebe, sebe bolje razumjelo

Rehabilitacija stoga uvelike ovisi o odgoju i obrazovanju (kada govorimo na razini uma i duše) te o socijalizaciji, odnosno, resocijalizaciji (onda kada govorimo na bihevioralnoj, odnosno ponašajnoj razini). Upravo kako bi se mogao oblikovati program tretmana, koji bi djelovao kako je opisano, potrebno je spoznavanje zakonitosti koje djeluju u takvom kompleksnom odnošenju subjekata. Naime, čovjek čini i postupa u skladu sa vlastitim vrijednostima (kako je već opisano); „Vrijednosti su vjerovanja u skladu s kojima čovjek djeluje“. (Miliša, Dević i Perić, 2015, str. 8) Naravno da se željeno ponašanje može iznjedriti prisilom no razvitkom društva sve se više nastoji prikloniti humanim oblicima sankcioniranja počinitelja kaznenih djela – i to upravo zbog toga što povijesna svijest nasilje vidi kao kršenje svih temeljnih vrijednosti i morala koje postavlja vrhovnim izrazom svoje *ljudskosti*, *humanosti* i *osviještenosti* (Foucault, 1994). Tek iz vlastite slobode, čovjek odlučuje o pojmovnim kategorijama dobra i zla – ili kako Fromm iznosi: „...nema dobra i zla dok nema slobode da se ne posluša“ (Fromm, 1986a, str. 15). Stoga, sloboda volje koju čovjek pronalazi u sebi ono je čemu se odgoj i obrazovanje obraćaju, odnosno što se njima nastoji zahvatiti te djelovati na (samo)oblikovanje istoga. To oblikovanje, odnosno ostvarenje vlastite slobode, koje odgajanik otkriva kada odabire dobro naspram zla je formiranje (moralnog) karaktera (Herbart, 2015).

4. Tretmani i programi rehabilitacije

Zakon o socijalnopedagoškoj djelatnosti (NN 98/19) člankom 3. navodi da je tretman cjelokupnost socijalnopedagoških intervencija u koje su uključeni subjekti s problemima u ponašanju. Tim intervencijama nastoji se djelovati na rizične čimbenike koji su doprinijeli pojavi problema u ponašanju te se nastoji osnažiti subjekte za poželjne, pozitivne promjene. Intervencije se vrše putem odgoja, obrazovanja, socijalizacije i/ili resocijalizacije, društvenog uključivanja te općenito rehabilitacije. Navedeno sačinjava rehabilitacijski model, odnosno pristup u skladu s kojim se provodi izvršavanje kazne zatvora u Republici Hrvatskoj. Koncept rehabilitacijskog pristupa zasniva se na procjeni rizičnosti, odnosno, klasifikaciji zatvorenika kako bi kazna bila individualizirana u skladu s potrebama specifičnog zatvorenika. Standardi i način obavljanja tih poslova (tretmana) propisani su Pravilnikom o tretmanu zatvorenika (NN 123/21). Pravilnikom o tretmanu zatvorenika (NN 123/21) određuju se dakle standardi i način obavljanja poslova tretmana zatvorenika, procjena rizika i tretmanskih potreba te klasifikacija zatvorenika prema stupnju kriminogenih i sigurnosnih rizika radi određenja odgovarajućih uvjeta izdržavanja kazne zatvora (individualizacije kazne).

Inicijalna procjena tretmanskih potreba i rizika zatvorenika provodi se u Centru za dijagnostiku u Zagrebu¹⁶, a ponovna procjena provodi se u organizacijskoj jedinici unutar kaznionice (ili zatvora) nadležnoj za tretman (odjel za tretman). Prilikom procjene rizika i tretmanskih potreba, službenici tretmana uzimaju u obzir najmanje sljedeće elemente¹⁷:

- vrstu i težinu posljedica izvršenog kaznenog djela, način izvršenja kaznenog djela, duljinu izrečene kazne
- način dolaska na izdržavanje kazne
- odnos prema kaznenom djelu i žrtvi kaznenog djela
- ponašanje za vrijeme eventualnog ranijeg boravka u zatvorskom sustavu
- povijest antisocijalnog, odnosno kriminalnog ponašanja, uključujući raniju osuđivanost i nove kaznene postupke
- antisocijalne obrasce ličnosti i teškoće u emocionalnoj samokontroli
- antisocijalne i prokriminalne obrasce razmišljanja
- veze s osobama antisocijalnog, odnosno kriminalnog obrasca ponašanja

¹⁶ „Inicijalna procjena rizika i tretmanskih potreba zatvorenika iz članka 56. stavaka 2., 6., 7., 8., 10. i 12. Zakona provodi se u Centru za dijagnostiku u Zagrebu (u daljnjem tekstu: Centar) u pravilu 30 dana od zaprimanja zatvorenika na izvršavanje kazne zatvora.“ (Pravilnik o tretmanu zatvorenika, članak 5., stavka 1., NN 123/21)

¹⁷ Pravilnik o tretmanu zatvorenika, članak 4. stavka 3. (NN 123/21)

- zlouporabu i ovisnost o psihoaktivnim supstancama, odnosno prisutnost ponašajnih ovisnosti
- obiteljski status, odnose u obitelji i podršku u užem socijalnom okruženju
- funkcionalnost i razinu ostvarenosti u području obrazovanja i zaposlenja
- uključenost i zadovoljstvo aktivnostima slobodnog vremena.

Rehabilitacijski pristup pretpostavlja dakle individualizaciju kazne kroz pojedinačne programe te niz specijaliziranih, odnosno posebnih programa tretmana prema selekciji zatvorenika u skupine. Sukladno, za svakog zatvorenika donosi se program izvršavanja pri čemu se poštuje načelo individualizacije, a prilikom realizacije programa izvršavanja primjenjuju se opće i specijalizirane intervencije s ciljem poticajnog djelovanja u smjeru ostvarivanja resocijalizacije, rehabilitacije i uključivanja u društvo.

Kao osnova provođenja intervencija koristi se pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora. Pojedinačni se program izvršavanja sastoji od: pedagoških, radnih, zdravstvenih, socijalnih, psiholoških i sigurnosnih postupaka koji su primjereni osobinama i potrebama osoba koje se nalaze na izvršavanju kazne zatvora (Pravilnik o tretmanu zatvorenika, NN 123/21).

Prema Pravilniku o tretmanu zatvorenika, (NN 123/21), pojedinačni program tretmana za svakog zatvorenika donosi:

- A. procjenu rizičnosti za izvršavanje kazne zatvora (o čemu ovisi upućivanje u kaznionice prema stupnju sigurnosti)
- B. radnu sposobnost i navike, vrstu posla i uvjete rada na koje se zatvorenika može rasporediti
- C. obrazovnu razinu i potrebu za daljnjim obrazovanjem i/ili osposobljavanjem
- D. zdravstveno stanje i sukladno tome, potrebu za liječenjem
- E. prijedlog oblika individualnog ili skupnog rada
- F. uključivanje u posebne programe (primjerice za ovisnike, počinitelje nasilja, počinitelje seksualnih delikata)
- G. potrebu za psihijatrijskom ili psihološkom pomoći
- H. oblike i sadržaje korištenja slobodnog vremena
- I. prava na kontakt sa vanjskim svijetom i
- J. program pripreme za otpust na slobodu i pomoć nakon istog.

Zatim, opći se program tretmana odnosi na rad, obrazovanje i organizaciju slobodnog vremena, a provodi se u suradnji odjela: odjela za tretman, odjela za rad, odjela za strukovnu izobrazbu, odjelima osiguranja te odjelima zdravstvene zaštite. Prema članku 22. Pravilnika o tretmanu zatvorenika (NN 123/21) „Općim programima tretmana doprinosi se ostvarivanju principa normalizacije, strukturi i svrhovitosti provođenja vremena zatvorenika tijekom izvršavanja kazne, unaprjeđenju zdravlja zatvorenika, razvoju vještina i sposobnosti zatvorenika te otklanjanju, odnosno ublažavanju dinamičkih kriminogenih čimbenika vezanih uz funkcionalnost i razinu ostvarenosti u području obrazovanja i rada, te uz način provođenja slobodnog vremena.“ Pritom dinamički kriminogeni čimbenici odnose se na one čimbenike koji se rehabilitacijskim tretmanom mogu mijenjati kao što su primjerice antisocijalni stavovi, vrijednosti i ponašanja. Svi postupci dakle kojima se želi djelovati na zatvorenike tijekom izdržavanja kazne zatvora, a kojima je svrha što uspješnija reintegracija u društvo nakon izdržanih sankcija, čine opći program tretmana (u koji su uključeni rad, obrazovanje i organizacija slobodnog vremena) (Lončar, 2016). U opći program tretmana osim obrazovanja i rada spada dakle i organizacija slobodnog vremena. „Tri su funkcije slobodnog vremena unutar zatvora: odmor od svakodnevnih zadataka unutar ustanove, razonoda koja pridonosi osjećaju ispunjenosti i zadovoljstva te najbitnija funkcija - razvoj ličnosti“ (Jukić i Sabljo, 2017, str. 31). Tako kaznionica (ili zatvor) uz prostor i opremu za svrhovito organiziranje slobodnog vremena, organizira različite aktivnosti kojima se nastoji zadovoljiti tjelesne, duhovne i kulturne potrebe pojedinca (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21). Slobodno vrijeme, da bi koristilo potrebama pojedinca i da bi omogućavalo prostor za (pre)oblikovanje moralnih, odnosno, vrijednosnih predodžbi pojedinca, valjalo bi biti pedagoški strukturirano na odgovarajući način. Sadržaj kojim se strukturira slobodno vrijeme ovisi o programu izvršavanja i što je njime određeno. „Pozitivna psihosocijalna klima, zbog osjećaja zadovoljstva koji izaziva kod zatvorenika, može postati i „tretmanska klima“ te se u njoj uspješnije odvijaju tretmanski programi.“ (Mejovšek, 2002; prema Jukić i Sabljo, 2017, str. 32).

Posebni programi tretmana podrazumijevaju pak grupni i individualni psihosocijalni tretman zatvorenika, a djeluju izravno na dinamičke kriminogene čimbenike čime predstavljaju i osnovu za rehabilitaciju i resocijalizaciju zatvorenika.

Prema Jukić i Sabljo (2017) oblici zatvorskog tretmana odnose se na preodgojne mogućnosti. Donošenjem programa izvršavanja za svakog zatvorenika osigurava se poštivanje načela individualizacije, a u realizaciji programa izvršavanja primjenjuju se opće i specijalizirane tretmanske intervencije i programi te pogodnosti koje djeluju kao poticajno sredstvo u procesima

resocijalizacije, rehabilitacije i socijalnog uključivanja (Pravilnik o tretmanu zatvorenika, NN 123/2)

4. 1 Suradnja javnog i civilnog sektora

Člankom 16. Zakona o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21) pobrojena su prava zatvorenika – za potrebe ovog rada relevantna su sljedeća: pravo na rad, pravo na obrazovanje i pravo na dodir s vanjskim svijetom. Dakle, člankom 16. (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21) donosi se da tijekom izvršavanja kazne zatvora, osoba ima pravo na dodir s vanjskim svijetom. Tu spadaju posjeti zatvoreniku ali i posjeti kaznionici odnosno zatvoru. Članak 128., stavkom 6, donosi mogućnost odobrenja posjeta predstavnicima „... institucija, udruga i osobama radi uključivanja u provođenje programa izvršavanja zatvorenika uz prethodnu suglasnost Središnjeg ureda.“ (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21). Time se otvaraju dodatne mogućnosti oblikovanja programa izvršavanja tako da se pojačano pozitivno djeluje na duševno stanje i psihosocijalnu klimu. Zatvorenici koji su svojih sveukupnim ophođenjem tijekom izvršavanja kazne zatvora ostvarili pogodnosti (kao skupni naziv za poticajne mjere kojima se smanjuju negativna djelovanja zatvaranja), specifično, pogodnosti češćih dodira s vanjskim svijetom, u mogućnosti su za izlazak iz kaznionice ili zatvora sa svrhom izvršavanja posebnog programa koji se provodi u zajednici. Suradnjom s udrugama i lokalnom zajednicom pruža se prilika za kontaktom s društvenom zajednicom čime se olakšava i poboljšava prilagodba na izlazak iz zatvora, ali također se i senzibilizira javnost čime se posljedično omogućuje stvaranje boljih uvjeta zatvorenicima za participaciju u zajednici (Lončar, 2016). Ipak, sve pogodnosti opisanog članka 128. mogu se uskratiti ukoliko su zatvoreniku izrečene stegovne mjere.

4.2. Skrb o životinjama u tretmanima i programima resocijalizacije

Ovisno o iskustvima koje pojedinac ima, kako sadašnja tako i prošla, ali i o ciljevima koji se postavljaju za rezultat resocijalizacije i rehabilitacije, u odgojno-obrazovnom i terapijskom radu koristit će se različiti pristupi, metode i tretmani. Reakcija osobe na odabrani tretman ovisit će stoga o potrebama, iskustvima, karakteru i temperamentu subjekta, ali i sveopćoj psihosocijalnoj klimi u kojoj se tretman provodi (Batrićević, 2012).

Pozitivni učinci provođenja vremena uz životinje nagnali su razne profile stručnjaka da uključe životinje u svoje programe rada. Tako se sve češće u medicinski, terapijski i pedagoški rad uvode metode rada sa životinjama, odnosno, metode ophođenja sa životinjama i skrbi o njima.

Aktivnosti uz pomoć životinja (*Animal Assisted Activities*, AAA), prema stavu *Pet Partners*¹⁸-a, odnosi se na sve aktivnosti uključivanja životinja u aktivnosti čovjeka, a sve s namjerom unaprjeđenja čovjekove motivacije, rekreacije i obrazovanja. Pritom ne postoje posebno izdvojeni kriteriji i ciljevi po kojima bi se aktivnosti ocjenjivale izuzev općeg zadovoljstva i dobrobiti obje uključene strane (životinje i čovjeka). S druge strane, terapija uz pomoć životinja (AAT) u suštini je terapijska tehnika unaprijed određenih ciljeva i postavljenih kriterija kojima je usmjerena. Trenutno zastupljena AAT metoda temelji se na terapiji životinjama koju je 1960-ih godina razvio Boris Leviston (Turner, 2007). U metodi AAT premisa je da životinje pomažu u poboljšanju mentalnog, emocionalnog i fizičkog zdravlja, pružaju potporu i 'odskočnu dasku' u poboljšanju kvalitete života (Batrićević, 2012). Ipak, AAT još uvijek nije nezavisna, odnosno, samostalna metoda, nego se primjenjuje kao dopuna drugim, tradicionalnim metodama tretmana. Iako je najzastupljeniji oblik tretmana AAT onaj u koji su uključeni psi, terapija uz pomoć životinja može se provoditi s konjima, farmskim životinjama, delfinima, mačkama te malim životinjama kao što su hrčci, zamorci te životinje koje žive u akvarijima/terarijima (Batrićević, 2012). Prvo dokumentirano korištenje AAT metode datira još iz 1792. godine (York Retreat, Engleska) te opisuje upravo interakciju farmskih životinja i osoba s mentalnim oboljenjima, a s ciljem razvijanja samokontrole u ispitanika (Furst, 2011, prema Flynn i sur., 2019). Uključivanje životinja u terapijski rad javlja se i u Njemačkoj 1867. godine, specifično u tretman epileptičara (Beck, 2000, prema Brook Hill, 2016). Programi resocijalizacije i rehabilitacije putem skrbi o životinjama u odgojno-popravnim ustanovama SAD-a javlja se 1885. godine. Program se provodio u Wisconsinu, a radilo se o farmi životinjama na kojoj su uključeni subjekti obavljali niz djelatnosti u svrhu skrbi o životinjama (Furst, 2006; prema Brook Hill, 2016). Dresura i skrb o psima u odgojno-popravnim se ustanovama javlja 1919. godine (Strimple, 2003; prema Brook Hill, 2016). Najupečatljiviji je program skrbi životinjama osmišljen 1975. godine u *Oakwood Forensic Center*-u, pod vodstvom doktora Davida Lee-a (Deaton, 2005; Brook Hill, 2016). Suptilno promatranje koje je pokazalo da je briga o ozlijeđenoj ptici pozitivno djelovala na stanje nekoliko pacijenata kulminiralo je u eksperiment u trajanju od 90 dana (Brook Hill, 2016). Nakon perioda od 90 dana, dr. Lee usporedio je pacijente s dva identična odjela, a kojima je jedina razlika bila što je jednom odjelu bilo dozvoljeno držanje i skrb o životinjama, dok drugome nije (Brook Hill, 2016). Lee je pronašao značajno odstupanje grupa jedne od druge

¹⁸ Prema Batrićević, (2012) godine 1977. u Portlandu (Oregon, SAD) nekolicina je liječnika i veterinara, primijetivši pozitivan utjecaj životinja na raspoloženje, fizičko zdravlje i duševno stanje, osnovala udruženje Delta Society (danas Pet Partners). Pet partners danas je međunarodna neprofitna organizacija koja djeluje diljem svijeta, a u svojem radu vodi se distinkcijom dvaju širokih pojmova:

- 1.) aktivnosti uz pomoć životinja (*Animal Assisted Activities* - AAA) i
- 2.) terapija uz pomoć životinja (*Animal Assisted Therapy* - AAT).

– subjekti kojima je bilo dozvoljeno držanje i skrb o životinjama potrebovali su manju dozu lijekova od kontrolne grupe te se drastično smanjila količina nasilja među subjektima. Uz to, ni jedan subjekt koji je bio uključen u program skrbi o životinjama nije pokušao počiniti samoubojstvo tijekom provođenja istraživanja (Lee, 1987, prema Brook Hill, 2016). Ovi pronalasci doprinijeli su učestalom uključivanju životinja u tretmane medicinskog, terapijskog i pedagoškog djelovanja, ali i u tretmane počinitelja kaznenih djela i prekršaja. Stoga, u inozemnoj praksi kaznenopravnih sustava sve se češće u program resocijalizacije i preodgoja uključuju aktivnosti i tretmani bazirani na interakciji osuđenih lica i životinja. Mnogobrojnost različitih programa i tretmana mogu se podvesti pod krovni pojam „*Animal Assisted Interventions*“ (AAI). Ti su programi koncipirani temeljem zajedničkog rada stručnih timova koje čine pedagozi, andragozi, psiholozi, liječnici, socijalni radnici, veterinari i drugi stručnjaci (Batrićević, 2012). Osim timova sačinjenih od raznih profila stručnjaka, odgojno-popravne i kaznene ustanove ostvaruju suradnju i s lokalnim skloništima za životinje ili pak s organizacijama koje osposobljavaju pse vodiče i pse za podršku (Brook Hill, 2016).

Prvi zabilježen tretmanski program skrbi o životinjama u zatvorskoj ustanovi, uveden je u *Washington State Corrections Center for Women* (SAD) 1981. godine, a do danas je takav program uveden u svih pedeset država SAD-a (Cook & Farrington, 2014; Strimple, 2003; prema Flynn i sur. 2019) kao i u druge države kao što su primjerice Kanada, Engleska, Škotska, Australija i Južna Afrika (Cook i Farrington 2014; prema Brook Hill, 2016). Naime, 1981. godine Pauline Quinn implementirala je *People Pet Partnership Program* u spomenuti zatvor maksimalne sigurnosti za žene te je to prvi program resocijalizacije unutar zatvorskog sustava (Brook Hill, 2016). Uključeni su subjekti sudjelovali u programu provođenom tijekom 11 tjedana, a tijekom kojih su usvajali znanja i vještine o brizi i treningu pasa te vještine i znanja koja će im pomoći pri zaposlenju nakon izdržane kazne (Brook Hill, 2016). Ovaj je program poslužio kao prototip na temelju kojeg su druge zatvorske ustanove oblikovale vlastiti program resocijalizacije putem skrbi o životinjama (Brook Hill, 2016).

Među vodećim institucijama i organizacijama u implementaciji programa skrbi o životinjama u rehabilitaciji i resocijalizaciji počinitelja kaznenih djela u literaturi se navode: *The Washington State Department of Corrections* (WADOC) i *Indiana Canine Assistant and Adolescent Network-a* (ICAAAN) (Turner, 2007, Flynn i sur. 2019). Svaka ustanova pod vodstvom WADOC-a ima barem jedan program resocijalizacije koji se odnosi na treniranje i/ili udomljavanje životinja, a kojima je cilj osigurati dresuru, zbrinjavanje i udomljavanje životinja unutar lokalne zajednice (Turner, 2007). Pritom se pozitivno djeluje na subjekte uključene u

program osnažujući ih za prihvaćanje odgovornosti, a čime se u konačnici smanjuje stupanj nasilja i recidivizma (LeRoy et al., 2012; WADOC, 2016; prema Flynn i sur. 2019). Također, niz programa u SAD-u provodi se i od strane *Indiana Canine Assistant and Adolescent Network-a* (ICAAN) koji je neprofitna organizacija osnovana 2001. godine s ciljem dresure i udomljavanja životinja u Indianapolisu (Turner, 2007).

Kao primjeri programa koji koriste AAT metodu navode se: *Joseph Harp Correctional Center* (Oklahoma), *Nova Institution For Women* (Canada), *Kit Carson Correctional Center* (Colorado) i vojni zatvor u Ft. Knox-u.

U *Joseph Harp Correctional Center-u* (zatvor u Oklahomi) osnovan jedan je od programa koji se vodi AAT metodom te su u njega uključeni zatvorenici koji imaju visoki stupanj depresije. Tijekom provođenja programa pokazalo se da je program pozitivno djelovao na smanjenje depresije, ali također i na smanjenje agresivnosti među samim zatvorenicima (Hayes, 1991; prema Turner, 2007). Djelovanje programa skrbi o životinjama na smanjenje depresije pokazalo se učinkovitim i u zatvoru *Nova Institution For Women* (Kanada) gdje je zabilježeno da su zatvorenice koje su sudjelovale u programu iskazale niži stupanj depresivnosti i usamljenosti nego li zatvorenice koje nisu bile uključene u program (Richardson-Taylor & Blanchette, 2001; prema Turner, 2007). Uz navedene zatvore i kaznionice, ističe se i *Kit Carson Correctional Center* (Colorado) koji posjeduje program osposobljavanja pasa vodiča kao oblik rehabilitacije zatvorenika. Evaluacijom programa potvrđeno je da skrb o životinjama povišuje moral i u zatvorenika i u osoblja same ustanove te se uz to pokazala pozitivna korelacija skrbi o životinjama i snižavanja krvnog tlaka, kao i pada razine anksioznosti u svih uključenih (Osborne & Bair, 2003; prema Turner, 2007). U vojnom zatvoru u Ft. Knox-u također je uveden program u kojem sudionici dresiraju i treniraju pse za udomljavanje i specifične svrhe. Osoblje same ustanove izvještava o pozitivnim utjecajima programa kako na strpljenje sudionika tako i na povišenje samopouzdanja (Hasenauer, 1998; prema Turner, 2007).

Svi spomenuti programi pripadaju unutar „*Animal Assisted Interventions*“ pojma i, iako veoma različito koncipirani i provođeni, svi imaju zajedničku odliku – dvostruka korist njihove primjene. S jedne strane, ovi programi pozitivno djeluju na osuđenike na koje se tretmanom želi utjecati, a s druge strane, povećavaju se kapaciteti zbrinjavanja napuštenih životinja s obzirom na to da se uključivanjem u tretman osigurava dresura i resocijalizacija same životinje, čime se posljedično povećava šansa za udomljenje (Batrićević, 2012). Subjekti uključeni u ove oblike tretmana pokazuju promjenu u stavovima, usvajanju vještina te modelima ponašanja, a istraživanja pokazuju pozitivne

terapeutske učinke, u prvom planu u domenama empatije i emocionalne dobrobiti (Cook & Farrington, 2014b; Minton et al., 2015; Richardson-Taylor & Blanchette, 2001; prema Flynn i sur., 2019). Osim toga, interakcije i skrb o životinjama u pozitivnoj je korelaciji s poboljšanjem zdravlja i snižavanjem razine stresa što posljedično snižava razinu anksioznosti kod subjekata uključenih u AAI programe (Beetz et al., 2012, Grinde & Patil, 2009; Wilson, 1984; prema Flynn i sur., 2019). Kvalitativnim istraživanjem djelovanja ICAAN¹⁹ programa skrbi o životinjama, Turner (2007) dolazi do sedam ponavljajućih karakteristika za koje subjekti izvještavaju da su rezultat uključenosti u program: 1.) strpljenje, 2.) vještine roditeljavanja, 3.) pomaganje drugima, 4.) povećanje samopouzdanja, 5.) socijalne vještine, 6.) normalizirajući efekt i 7.) smirujući utjecaj na okolinu u kojoj se program provodi.

Uz to, stopa recidivizma među sudionicima programa skrbi o životinjama drastično je manja nego li je slučaj s osuđenima koji nisu bili uključeni u program – iako je u SAD-u nacionalni prosjek recidivizma 60%, od 68 sudionika koji su bili uključeni u program skrbi o životinjama u Wisconsinu ni jedan nije ponovno počinio kazneno djelo (Strimble, 2003; prema Turner, 2007).

Grupe subjekata koji će sudjelovati u programu, biraju se ovisno o nizu faktora. U prvom planu sudionici se odabiru ovisno o modelu i vrsti programa resocijalizacije putem skrbi o životinjama, koji opet ovisi o primjerice: infrastrukturi same ustanove, službi tretmana i stručnjaka koji djeluju unutar nje, uvjetima koje postavljaju organizacije ili skloništa s kojima zatvor surađuje i mnogi drugi (Brook Hill, 2016). Kako bi se odabrali sudionici, odjel tretmana unutar ustanove provodi niz procjena, najčešće putem razgovora, odnosno intervjua u kojem se ispituju tendencije i afiniteti subjekata te im se postavlja niz pitanja o njihovom odnosu i stavovima prema životinjama (Brook Hill, 2016). Uz to, u obzir se uzima i prijašnje radno iskustvo, vrsta kaznenog djela koju je subjekt počinio, nivo ograničavanja slobode koji se na njih u ustanovi primjenjuje, razina obrazovanja i mnogi drugi. Dakle, u obzir se uzima cjelokupna inicijalna i ponovna procjena rizika i tretmanskih potreba te opći i posebni programi doneseni za subjekta, a predloženi od strane službenika tretmana.

Geografski bliže Republici Hrvatskoj provodi se program skrbi o životinjama u Kaznenopravnom zavodu Sremska Mitrovica (Srbija). Program se temelji na radu osuđenika s psima smještenima u azilu unutar zatvorskog kompleksa te subjekti uključeni u program skrbe, njeguju i treniraju iste. U tom kontekstu navode se iskustva i impresije subjekata uključenih u

¹⁹ *Indiana Canine Assistant and Adolescent Network*

programe resocijalizacije putem skrbi o životinjama. U KPZ Srijemska Mitrovica u istraživanju je sudjelovalo 11 ispitanika (subjekata) čija je prosječna starost iznosila 34,5 godina (Batrićević, 2019). Subjekti su izdržavali kaznu zatvora zbog oružja, droge te razbojništva (Batrićević, 2019). U prosjeku dužina izrečene kazne zatvora za iste subjekte jest 3 godine i šest mjeseci te je u trenutku uključivanja u program svim subjektima ostalo više od šest mjeseci kazne. O uključenosti u program neki od subjekata kažu:

„Program je jako dobar. Pozitivan. Sviđa mi se. Ovakve stvari treba pogotovo ovde češće raditi, da se ljudi prijavljuju i da učestvuju u tome jer stvarno je pozitivno i za ljude i za sve. Za izdržavanje kazne, i za čoveka i za pse.“ (Batrićević, 2019, str. 148).

Drugi subjekt o istom programu kaže:

„Dobro je. Dopada mi se. Prvo, sama ta stvar što su te životinje zbrinute. To mi se dopada. Neće ih niko šutati po ulici i klati možda i ubiti, ili nešto... Kod nas su sigurne sto posto i zaštićene su. Dobro im je. Dobro je i nama i eto.“ (Batrićević, 2019, str. 146-147).

Treći subjekt kaže:

„Imamo tu negu, trening, pažnju im posvećujemo, znači, socijalizaciju – isto tako i sa njima kao što i mi imamo“ (Batrićević, 2019, str. 147).

U kontekstu navedenih impresija subjekata Batrićević (2019) navodi kako se iz citiranog vidi da osuđenici poistovjećuju sebe i svoju situaciju sa životinjama o kojima skrbe i koje socijaliziraju te da u nadi da će te životinje dobiti priliku za dobar i sretan život vide i nadu da će oni pri izlasku moći svoje živote usmjeriti prema pozitivnim promjenama i sreći.

Takvim odnošenjem spram drugog bića subjekti stječu znanja i vještine važne za sudjelovanje u zajednici, ali i znanja i vještine koje im omogućuju obavljanje istih ili sličnih poslova po izlasku na slobodu (Batrićević, 2019). Time, povećava se šansa za zaposlenje i akumuliranje legalnih sredstava čime se posljedično i smanjuje vjerojatnost recidivizma (Batrićević, 2019).

Sličan oblik tretmana provodio se na području Republike Hrvatske pod nazivom *S.N.A.G.A života* od 2019. do 2021. godine te iako projekt nije zaživio u praksi hrvatskog penalnog sustava i dalje je 'plodno tlo' za planiranje i provođenje sličnih projekata.

4. 2. 1 Projekt S.N.A.G.A. života

U Republici Hrvatskoj od 2019. do 2021. godine proveden je projekt nalik na prethodno opisane programe koji spadaju u „*Animal Assisted Interventions*“, a pod nazivom *S.N.A.G.A. života*. Projekt je sufinanciran od strane Europske unije, specifično iz Europskog socijalnog fonda te sredstvima Vladinog Ureda za udruge RH u iznosu od 1.173.440,27 kuna. U nazivu projekta *S.N.A.G.A* je akronim za: Samopouzdanje, Nesebičnost, Aktivizam, Govor istine i Asistenciju koji se pridružuju riječi *život*. Nositelji projekta bili su ZEU Prijatelji životinja i prirode (Čakovec) te partneri Centar za rehabilitaciju Silver (Zagreb), Hrvatska škola Outward Bound (Zagreb) i Međimurska županija (Čakovec). Stručna suradnja ostvarena je s Probacijskim uredom Varaždin, HZZ RU Varaždin i HZZ PU Čakovec te Obiteljskim centrom Varaždin.

Glavni cilj projekta bio je uspostava modela uspješne (re)integracije počinitelja kaznenih djela u društvenu zajednicu. Projekt je proveden u trajanju od dvadeset i četiri mjeseca, specifično od srpnja 2019. godine do srpnja 2021. godine.

Od srpnja 2019. godine do prosinca iste godine u procesu izrade bio je kurikulum metodologije za (re)integraciju počinitelja kaznenih djela u zajednicu te podizanje modularnog Edukacijskog centra. Zatim se od travnja do svibnja 2020. godine radilo na osnaživanju kapaciteta organizacije civilnog društva u provedbi programa inovativne metodologije, da bi se u rujnu 2020. godine započelo sa provedbom modularnih edukacija u koje je bilo uključeno 24 počinitelja kaznenih djela koji su se nalazili u postpenalnom prihvatu. Pritom, uz modularne edukacije, fokus je usmjeren na volontiranje i savjetovanje subjekata. Ova je faza trajala do ožujka 2021. godine, a modularne edukacije provodile su se tako da je ukupnih 24 subjekata podijeljeno u tri grupe po osam članova. Zadnja faza provedbe odnosila se na superviziju, vanjsku evaluaciju, odnose s javnošću, vidljivost i izradu evaluacijskog promo filma, a provodila se od početka samog projekta do njegova kraja, odnosno od srpnja 2019. godine do srpnja 2021. godine.

Suradnja je ostvarena s Probacijskim uredom Varaždin koji od 2012. godine djeluje unutar Uprave za zatvorski sustav i probaciju Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske. Sjedište Probacijskog ureda jest u Varaždinu, a teritorijalno je nadležan za područje Varaždinske i Međimurske županije. Tijekom provođenja projekta *S.N.A.G.A. života* surađuje u zajedničkom odabiru korisnika i polaznika resocijalizacije te vrši superviziju projektnih aktivnosti.

Korisnike projekta sačinjavale su organizacije civilnog društva i počinitelji kaznenih djela s područja Varaždinske i Međimurske županije u postpenalnom prihvatu, s obzirom na izrečene kaznenopravne sankcije, kategorijalno podijeljeni na:

1. počinitelje kaznenih djela na uvjetnom otpustu,
2. počinitelje kaznenih djela kojima je izrečena uvjetna osuda sa zaštitnim nadzor i sigurnosnom mjerom ili posebnom obvezom,
3. maloljetne i mlađe počinitelji u socijalnoj skrbi s izvršenjem posebne obveze,
4. maloljetne i mlađe počinitelji u preodgoju i
5. počinitelje kaznenih djela koji su u potpunosti odslužili svoje kaznenopravne sankcije.

Modularna edukacija za osam korisnika u jednom edukacijskom ciklusu traje ukupno 21 dan u što je uključeno i volontiranje.

Kako bi se osnažilo udruge, koje će sudjelovati na projektu, za projektu metodologiju, na prostoru skloništa za napuštene životinje *Prijatelji* (Čakovec) podiže se Edukacijski centar kroz sustav kontejnerskog modula.

Za udruge se osigurava stručna edukacija iz područja:

- a) logoterapijski usmjerenih iskustvenih radionica.²⁰,
- b) terapijskog rada sa psima,
- c) iskustvenog učenja u prirodi (Outward Bound program²¹) i
- d) inkluzivnog volonterstva.

Metodološki pristupi edukacija u radu s korisnicima odnosili su se na također na područja:

- 1.) logoterapijski usmjerenih iskustvenih radionica,
- 2.) socijalizacije pasa,
- 3.) iskustveno učenje u prirodi (Outward Bound program) i

²⁰ Logoterapija (grč. logos – smisao + terapija) pripada takozvanim egzistencijalističkim psihoterapijama (restrukturirajuće psihoterapije) koju 1946. uvodi Viktor Frankl, profesor neurologije i psihijatrije na bečkom sveučilištu. Usmjerena je pronicanje u smisao čovjekove egzistencije te traženje smisla u življenju života i prihvaćanje sebe i postojanja kao dijela opće cjeline. Ideja u srži logoterapije usmjerena je na budućnost te zadatke i ciljeve, pa se volja za pronalazak smisla i vrijednost života postavlja se ispred volje za užitkom.

²¹ Ideju Outward Bound programa na područje Republike Hrvatske donosi dr. sc. Stanimir Vuk-Pavlović 1984. godine, da bi 2005. godine organizacija Outward Bound Hrvatska službeno postaje udrugom. 2016. godine otvara se prvi edukacijski centar u Velikom Žitniku u Lici i Udruga time postaje punopravni nositelj Outward Bound licence. Na području Republike Hrvatske Udruga danas djeluje kroz dva subjekta Udrugu Hrvatska škola Outward Bound (koja djeluje organiziranjem aktivnosti neformalnog učenja, volontiranja i međunarodne mobilnosti, te kroz Outward Bound pustolovinu j.d.o.o., turistička agencija koja djeluje tako da razvija suradnju sa školama diljem Hrvatske i Europe. (Outward Bound Croatia, <https://www.outwardboundcroatia.com/o-nama/>).

4.) Inkluzivno volontiranje.

Logoterapijski usmjerenim radionicama nastoji se potaknuti polaznike da proniknu u cilj i smisao svog života postavljanjem fokusa na budućnost i ostvarenje ciljeva. Jedna modularna edukacija podrazumijeva rad dva logoterapeuta s polaznicima u trajanju od tri dana.

Outward Bound program usmjerava se na iskustveno učenje u prirodi. Srž programa također se temelji na upoznavanju sebe i upoznavanju načina reagiranja u raznim situacijama te se usmjerava na razvijanje samopoštovanja i odgovornosti – filozofija Outward Bounda može se sažeti u citatu Kurta Hahna: „Nosiš u sebi više no što misliš.“ (Outward Bound Croatia, <https://www.outwardboundcroatia.com/o-nama/>). Sam Outward Bound program temelji se na životu i radu unutar grupe pa se time osnažuje osjećaj doprinosa, važnosti i odgovornosti svakog pojedinca unutar grupe. U kontekstu projekta *S.N.A.G.A. života* Outward Bound program u jednom edukacijskom modulu ostvarivao se program iskustvenog učenja u prirodi kroz sedmodnevnu ekspediciju predjelima Like i Velebita, a sastav je grupe činilo osam polaznika, glavni i pomoćni instruktor te logističar.

Socijalizacija i rad s psima temeljili su se na povezivanju polaznika s psima iz skloništa *Prijatelji* koji su u to vrijeme bili u procesu udomljavanja, a polaznici modularne edukacije u procesu resocijalizacije i reintegracije u zajednicu. Pritom rad s psima odnosio se na socijalizaciju pasa kroz usvajanje vještina i kroz igru te uz stručno vodstvo trenera. Rad s psima trajao je dvanaest dana tijekom jedne modularne edukacije, a uz logoterapijski usmjerenu iskustvenu radionicu, povezivanje čovjeka i životinje te njihov zajednički rad čine socijalno-pedagošku okosnicu koja spaja sve metodološke pristupe u cjelinu.

Na kraju, svaki polaznik ostvaruje šesnaest sati inkluzivnog volontiranja na aktivnosti unutar edukacijskih sadržaja koje odabire. Volontiranje osnažuje pojedinca te omogućava razvoj samopoštovanja, osjećaj postignuća te inspirira na nove i pozitivne pomake u životu. Time je volontiranje neizostavan aspekt jednog projekta nalik na projekt *S.N.A.G.A. života* jer omogućuje socijalno osjetljivim skupinama da osnažuju socijalne kompetencije uključivanjem u razne aktivnosti udruga i organizacija.

Pri samom kraju provedbe proaktivnih modularnih edukacija korisnicima se pružaju savjetodavne usluge za ostvarivanje prava i mogućnosti zapošljavanja na tržištu rada.

5. Pedagoški potencijali tretmana skrbi o životinjama

Uspješna reintegracija i resocijalizacija djeluju poput zaštitnog čimbenika onda kada se govori o recidivizmu – baš stoga što ponovno počinjenje kaznenog djela (recidivizam) ovisi ponajviše o štetnim obrascima ponašanja i razmišljanja, slabe ili ograničene mogućnosti zapošljavanja, izostanak ili nizak stupanj obrazovnog postignuća, izostanak iskustva na tržištu rada i nezaposlenost, lošim uvjetima smještaja ili izostanku smještaja uopće, zlouporabi droga i opojnih supstanci, slabo razvijenim socijalnim vještinama, lošim i narušenim odnosi unutar obitelji, psihičkim poteškoćama te stigmatizaciji od strane društva i nizu drugih (Andrews i Bonta, 1994; prema Lawrence, Mears, Dubin i Travis, 2002; Doležal i Jandrić, 2002; Farrant, 2002; Hunter, Lanza, Lawlor, Dyson i Gordon, 2016; LaVigne, Solomon, Beckman i Dedel, 2006; Listwan, Cullen i Latessa, 2006; MacDonald, Williams i Kane, 2013; Nugent i Pitts, 2009; Travis i sur., 2001; prema Maloić i Nišević, 2020). Zbog navedenih razloga ključnu ulogu u smanjenju recidivizma imaju programi tretmana tijekom izvršavanja kazne zatvora te programi i usluge nakon otpusta na (uvjetnu) slobodu. Maloić i Nišević (2020) navode da su se, u svrhu smanjenja recidivizma, najpotrebnijima pokazali programi koji se odnose na obrazovanje, rad i radno osposobljavanje, slobodno vrijeme, kognitivno restrukturiranje, kontrolu emocija i razvoj socijalnih vještina, životne vještine, tretman ovisnosti, rad s počiniteljima seksualnih delikata, psihijatrijski tretman i upravljanje financijama. Penološka andragogija kao jednu od svojih temeljnih predmeta proučavanja uzima upravo formalno i informalno obrazovanje zatvorenika, čime se, između ostaloga, zatvorenicima pri izlasku na slobodu omogućuje uspješno konkuriranje na tržištu rada. Uspjeh pri zapošljavanju djeluje kao zaštitni čimbenik s obzirom na to da omogućuje legalnu akumulaciju sredstava. Zaposlenje i konkurentnost na tržištu rada izrazito su značajna varijabla (uspješne) resocijalizacije i daljnjeg odabiranja smjera vlastite egzistencije.

Obrazovanje se dakle pokazuje kao jedan od presudnih zaštitnih čimbenika s obzirom na to da je obrazovanje odraslih „...čitav niz trajnih procesa učenja, formalnih ili neformalnih kod kojih ljudi koje društvo kojem pripadaju smatra odraslima razvijaju svoje sposobnosti, obogaćuju svoje znanje i usavršavaju svoju tehničku ili stručnu osposobljenost ili je usmjeruju u novom smjeru kako bi zadovoljili vlastite potrebe ili potrebe društva.“ (UNESCO, 1997, str. 1). Zbog toga se u zatvorskim ustanovama provode razni odgojno-obrazovni programi unutar kojih se nastoji, putem moralno-pedagoškog aspekta istoga, njegovati moralno prosuđivanje koje će naknadno subjektu omogućiti da se ophodi spram drugih oko sebe. Moralno prosuđivanje, odnosno, donošenje ispravnog suda ono je što je Herbart (2015) oslovio unutar pojma same moralnosti. Pri tom, moralnost nije svediva samo na ono što pripada legalnosti ili bolje, ispravnom razumijevanju

(općih i moralnih) zakona i normi ili samo razabiranje pravila i odgovornosti života već se odnosi na ispravnu procjenu, ispravan sud pojedinca o onome što u posebnim slučajevima, u specifičnim momentima, u njegovu izravnom kontaktu s drugim bićima i sudbinom, treba biti učinjeno, odabrano ili pak izbjegnuto da bi se bilo u skladu s *dobrom* jer se upravo to nastojanje, ta ustrajnost u *dobru*, javlja kao izraz istinske slobode čovjeka (Herbart, 2015). Jukić i Sabljo (2017) o odnosu resocijalizacije i moralnosti kažu: „Moralno-pedagoški odgoj i obrazovanje je ključan alat za razvoj poželjnih crta ličnosti, svrha mu je razviti i njegovati određeni stupanj moralnog prosuđivanja koji će omogućiti pojedincu prilagodbu u društvenu zajednicu unutar i izvan zatvora“ (Milutinović, 1977; prema Jukić i Sabljo, 2017, str. 29). Odgojem i obrazovanjem njeguje se, dakle, moralnost u čovjeku kojom se čovjek posljedično vodi da bi donio ispravnu procjenu i humano se odnosio spram drugih – odgoj i obrazovanje, za *dobro*, za uspješnu rehabilitaciju i reintegraciju, od iznimne su važnosti.

U skladu s tim, Hamburška deklaracija (1997) iznosi da je cilj obrazovanja odraslih „...razvijanje autonomije i osjećaja dužnosti ljudi i zajednica kako bi se ojačala sposobnost suočavanja s transformacijama koje se događaju u ekonomiji, kulturi i u društvu kao cjelini, poboljšala koegzistencija, tolerancija te obaviješteno i kreativno sudjelovanje građana u njihovim sredinama i preuzimanje kontrole nad sudbinom kako bi se mogli suprotstaviti izazovima koji su ispred njih.“ (UNESCO, 1997, str. 1). Navodi se razvijanje autonomije, osjećaja dužnosti i sposobnost suočavanja s promjenama te također i preuzimanje kontrole nad sudbinom koje obrazovanje čovjeku omogućuje jer čovjek tek misaonim promatranjem svijeta i odnošenje spram drugih odista razotkriva istinskog sebe. „Tek u poznavanju drugih, odnosno u interakciji s njima, ostvaruje individualni subjekt status samosvijesti koju Hegel definira kao sposobnost spoznati sebe u drugome...“ (Zovko, 2014, str. 86).

Beck i Katcher (1996, prema Cole, 2009) skrb i odnošenje prema životinjama tijekom tretmana ili terapije vide kao 'most' kojim se terapeut ili odgajatelj može približiti odgajanicima (subjektima) koji su povučeni, koji odbijaju suradnju i/ili komunikaciju pa je stoga iznimno vrijedna metoda resocijalizacije i rehabilitacije onda kada se govori o tretmanu u penološkim ustanovama.

Interakcija sa životinjama u čovjeku proizvodi osjećaj bezuvjetnog prihvatanja, ljubavi, privrženosti, odanosti, povjerenja i potpore pa time ima potencijal pozitivnog djelovanja na promjenu antisocijalnih i asocijalnih stavova, a onda i na korigiranje devijantnih i kriminalnih obrazaca ponašanja. Pedagoški potencijal programa resocijalizacije putem skrbi o životinjama počiva u posebnosti veze između čovjeka i životinje. Naime, odnošenje subjekta prema životinji svojevrsna je mimikrija odnošenja tog čovjeka spram drugih ljudi jer životinje do neke instance ispunjavaju hijerarhijski visoko rangirane ljudske potrebe kao što su: potreba za ljubavi, poštovanjem, prihvatanjem i povjerenjem koje djeluju na osjećaj vlastite vrijednosti i potrebitosti (korisnosti drugima) (Kurdek 2008; prema Brooke Hill, 2016). Stoga, skrb o životinjama kao oblik resocijalizacije pokazao se transformativnim za subjekte u domenama: depresije, agresivnosti, usamljenosti i morala, kako u zatvorenika tako i u osoblja same ustanove te se uz to pokazala pozitivna korelacija skrbi o životinjama i snižavanja krvnog tlaka, kao i pada razine anksioznosti u svih uključenih (Osborne & Bair, 2003; Hayes, 1991; Richardson-Taylor & Blanchette, 2001; prema Turner, 2007). Pozitivni utjecaji programa također su i razvijanje strpljenja te povišenje samopouzdanja kod sudionika (Hasenauer, 1998; prema Turner, 2007), kao i pozitivni učinci u domenama empatije i emocionalne dobrobiti te prihvatanje odgovornosti što je posljedično djeluje na smanjenje stupnja nasilja i recidivizma (LeRoy et al., 2012; WADOC, 2016; Cook & Farrington, 2014b; Minton et al., 2015; Richardson-Taylor & Blanchette, 2001; prema Flynn i sur., 2019).

Skrb o životinjama pokazuje se kao oblik pedagoškog programa preodgoja i resocijalizacije kojim se podupire kako odgoj i obrazovanje, tako i rad, korištenje slobodnog vremena, komunikacija s drugima te jačanje odnosa sa širom zajednicom. Uključenost u programu resocijalizacije putem skrbi o životinjama zasniva se na stjecanju novih znanja i vještina koje naknadno omogućavaju i da se nakon izdržane kazne osuđena lica ponovno uključe u društvenu zajednicu te se time smanjuje vjerojatnost ponovnog počinjenja kaznenog djela. „U literaturi se ističe da je socijalna reintegracija zatvorenika društveni projekt koliko i individualni, što ističe nužnost intervencija utemeljenih na razini pojedinca, obitelji i zajednice.“ (Hunter i sur., 2016; McNeill i sur., 2012; prema Maloić i Nišević 2020, str. 49).

Takvim programom resocijalizacije odgovara se na najdublje sklonosti čovjekova duha i duše – pruža se prostor za proizvođenje vlastite istine, slobode i ljubavi; omogućuje se čovjeku da bude potreban drugima, da si odredi svrhu i da aktivno mijenja svijet oko sebe čineći dobro za druge. Tićac (2005) o odgoju piše: „Promatramo li odgoj kao vrijednosni odgovor, to znači da

motiv ne smije biti želja proizvesti promjenu osobe, nego punovrijednom dati odgovor koji mu pripada.“ (Tićac, 2005, str. 58). U kontekstu preodgoja, naravno da motiv svakako jest promjena osobe no ta se promjena (pogotovo u programima kao što je skrb o životinjama) odvija iz čovjeka samog kada se omogućuju uvjeti da osoba unutar sebe odredi pojmove dobra i zla te iz svoje vlastite svrhe i nastojanja usmjeri svoj život prema *dobru*.

Zaključak

Razumijevanje i osjećanje svijeta ovisi o vrijednostima kojom su pojmovi obdareni i 'podijeljeni' u kategorije temeljem iskustva mišljenja i djelovanja. Stoga, čovjek svojim umom proizvodi svijet i uvjete života. Temeljem ideja, čovjek određuje vrijednosti i nastoji živjeti u skladu s njima. U skladu s vlastitom procjenom, idejama i vrijednostima čovjek dakle čini i nastoji se ponašati – u skladu s tim on usmjerava svoju volju. Stoga se ne može uzeti mjerodavnim da bi kakva izvanjska volja mogla odista preoblikovati čiji unutar sistem – može jedino primjenjivati pritisak kako bi došlo do promjene ponašajnih manifestacija, a koje opet, ako nema dosljedne unutarnje strukturiranosti sistema, promjenom uvjeta rezultiraju povratništvom (ponovnom počinjenjem kaznenog djela, recidivizmom).

Ipak, svaki čovjek nastoji biti bolji nego što je u sadašnjem trenutku i okolnostima jer čovjek je vječna napetost onoga što jest i onoga što će tek biti. Samom željom za napredak i ustrajanjem u obuhvaćanju te slobode da ostvari svoje potencijale čovjek svakodnevno nadizali samog sebe i mijenja se. Uspostava, odnosno, uzdizanje moralnog glasa u čovjeka stoga je nemoguće ako se ne uspostavi odnošenje između razumskog djela duše i inklinacija. Takva kompozicija odnošenja nije čisto pragmatične ili pak logičke prirode; ne može biti nametnuta izvana kakvom 'doktrinom moralnosti' bez razumijevanja i prihvaćanja od strane subjekta (Herbart, 2015). Takva bi doktrina samo umrtvila volju umjesto da ju usmjerava i korigira, dakle umjesto da ju vodi, a pragmatizam bi doveo do pukog izvođenja akcije bez razumijevanja njenog smisla i to samo u naučenim uvjetima. Vođenje k cjelovitom ustrojstvu slobodne i moralne volje nužno je umno i logično te također poetično i pragmatično (Herbart, 2015) – tek u toj cjelovitosti ogleđa se transformacijski princip u subjektu (Komar, 2017) te on odlučuje odgovorno i razborito.

Pedagoškim djelovanjem u sklopu izvršavanja izrečenih mjera od strane države poziva se osuđenog na dijalog kojim dobiva mogućnost usmjeravanja vlastitog života. Ne treba biti olako uzeto da je većina kaznenih djela i prekršaja počinjena pod raznim društveno-ekonomskim stresorima te se pristajanje uz zločin javilo tek kao manje od nekoliko zala – uzeto iz perspektive počinitelja. To nikako ne znači da društvo treba ignorirati zlodjela, već da onda ako/kada se ono javi, treba zagovarati pristup koji se obraća onom djelu duše koje je na zlodjelo pristalo i pretvorilo ga u djelo. No ako je istina da subjekt procjenjuje dobro ovisno o svom unutarnjem, misaonom odnosu spram sfera dobra i zla, onda se istinskim (pre)odgojem ne može odgajati za zlo – to bi proturječilo unutarnjoj logici odgoja, a time i logici svakog oblika preodgoja. Stoga se preodgoj i obrazovanje otkrivaju kao mogućnost da čovjek koji je zgriješio iscijeli 'ranu' koju je počinjenje

kaznenog djela nanijelo drugima, dakle društvu, ali i njemu samome. Skrb o životinjama u preodgoju i resocijalizaciji počinitelja kaznenih djela ovdje mi se razotkriva kao prilika da čovjek upregne svoju volju postajanju dobrim čovjekom. Putem uma, kao onoga što čovjeka čini svjesnog svoje vlastitosti i svrhovitosti, dakle sviješću o sebi unutar raznih konteksta, čovjek uspostavlja svoj svijet i upravlja (pre)oblikovanjem istog, a uključenošću u program skrbi o životinjama dobiva priliku ispoljiti taj svijet na površinu. Ta umno posredovana svijest koja stremlji dobru, neposrednost je duha kao samomogućavajućeg bića koje apstrahira momente tvorbe svijeta i na njima stvara nešto radikalno novo. U tome utemeljen je pedagoški potencijal programa preodgoja i resocijalizacije (u ovom kontekstu programa skrbi o životinjama).

Odnos čovjeka i životinja ima potencijal biti izvrsna metoda poticanja i osnaživanja prosocijalnih stavova i obrazaca ponašanja kod počinitelja kaznenih djela (Beck i Katcher, 2003; prema Brooke Hill, 2016). Onda kada se program resocijalizacije putem skrbi o životinjama kombinira s drugim oblicima tretmana, subjekti su skloniji suradnji i otvorenosti prema ciljevima tretmana jer ljubav koju im životinja pruža čini da se osjećaju prihvaćeno i daje im 'sigurnu bazu' (Jasperson, 2010; prema Brooke Hill, 2016), a svi ljudi teže tome da vole i budu voljeni, da budu prihvaćeni i potrebiti drugima. Upravo za počinitelje kaznenih djela osjećaj potrebitosti, prihvaćenosti i ljubavi snažni su motivatori s obzirom na to da su se počinjenjem kaznenog djela smjestili na margine društva te su odbačeni i stigmatizirani u očima javnosti. Skrb o životinjama može pružiti subjektima šansu da se ponovno osjećaju ljudski time što pridonose društvu socijalizirajući i skrbeći za životinje koje će biti dane na posvajanje i koje će time dobiti novu priliku za život ispunjen ljubavlju.

Literatura

1. Aristotel (1987) *O duši*. Zagreb: Naprijed.
2. Batrićević, A. (2012) *Uključivanje životinja u programe rada sa osuđenim licima*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
3. Batrićević, A. (2019) *Druga šansa: Rad osuđenika sa psima u KPZ Sremska Mitrovica*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
4. Botić, P. (2015). Pojam lijepog u Platonovom dijalogu "Gozba". *Bilten studentskih radova iz filozofije*, 1(1), 7-16.
5. Brooke Hill, L. (2016) *Becoming the Person Your Dog Thinks You Are: An Assessment of Florida Prison Based Dog Training Programs on Prison Misconduct, Post-Release Employment and Recidivism*. PhD Thesis. Florida State University College of Criminology and Criminal Justice.
6. Cole, M. (2009) *Literature review and manual: Animal-assisted therapy*. Doctoral dissertation. Lethbridge, Alta: University of Lethbridge, Faculty of Education.
7. Damjanović, I., Jandrić, A., & Doležal, D. (2002). Uloga rehabilitacije u svjetlu novih promjena unutar zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 10(1), 49-58. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/145691> [17.03.2024.]
8. Descartes, R. (1981) *Strasti duše*. Beograd: Grafos.
9. Flynn, E., Combs, K. M., Gandenberger, J., Tedeschi, P., & Morris, K. N. (2020). Measuring the psychological impacts of prison-based dog training programs and in-prison outcomes for inmates. *The prison journal*, 100(2), 224-239.
10. Foucault M. (1994) *Nadzor i kazna: Rađanje zatvora*. Zagreb: Informator.
11. Friesen, N. (2017) The pedagogical relation past and present: experience, subjectivity and failure. *Journal of Curriculum Studies*, 49(6), 743-756.
12. Fromm, E. (1986 a) *Umijeće ljubavi*. Zagreb: Naprijed.
13. Fromm, E. (1986 b) *Anatomija ljudske destruktivnosti I*. Zagreb: Naprijed.
14. Fromm, E. (1986 c) *Anatomija ljudske destruktivnosti II*. Zagreb: Naprijed.
15. Fromm, E. (1986 d) *Čovjek za sebe*. Zagreb: Naprijed.
16. Fromm, E. (1986 e) *Bekstvo od slobode*. Zagreb: Naprijed.
17. Furst, G. (2006). Prison-based animal programs: A national survey. *The Prison Journal*, 86(4), 407-430.

18. Gendreau, P., Goggin, C., Gray, G. (1998.). Case Need Domain: Employment. *Forum on Corrections Research*, 10 (3), 16-19.-
19. Halder, A. (2008) *Filozofijski rječnik*. Zagreb: Naklada Jurčić.
20. Hegel, G.W.F. (2022) *Fenomenologija duha*. Zagreb: Jesenski i Turk.
21. Herbart, J.F. (2015) *The Science of Education: its General Principles Deducted From its aim and the Aesthetic Revelation of the World*. London: FB & Ltd.
22. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.
Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/> [17.03.2024.]
23. Hrvatska enciklopedija, *odgoj*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44727> [17.03.2024.]
24. Hrvatska enciklopedija, *penološka andragogija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47460> [17.03.2024.]
25. Jukić, R. i Sabljo, M. (2017) Penološka andragogija–zatvorski tretman i mogućnosti resocijalizacije zatvorenika. *Andragoški glasnik: Glasilo Hrvatskog andragoškog društva*, 21(1-2 (36)), 27-36.
26. Kelam, D. R. (2021). Filozofija ljubavi–ljubav kao stvaralaštvo, sloboda u trajanju te izgradnja. *Filozofska istraživanja*, 41(01/161), 119-133.
27. Klain, E. (1996) *Grupna analiza*. Zagreb: Medicinska naklada.
28. Koller-Trbović, N. (1990). Interesi i navike osuđenih osoba u funkciji predviđanja efikasnosti penološkog tretmana. *Defektologija*, 26 (2), 241-250. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/108430> [17.03.2024.]
29. Komar, Z. (2008a). Pedagogija kao sustavna znanost obrazovanja. *Pedagogijska istraživanja*, 5 (2), 127-136. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/118201> [17.03.2024.]
30. Komar, Z. (2008b). Hartmut von Hentig, Što je obrazovanje. Zagreb, Educa, 2008., 160 str. *Pedagogijska istraživanja*, 5(1), 105-110.
31. Komar, Z. (2011) *Teorija pedagogije s obzirom na pojam svrhe*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
32. Komar, Z. (2012). Pedagogijska relevantnost pojma otuđenja. *Pedagogijska istraživanja*, 9 (1/2), 25-40.
33. Komar, Z. (2015a) Mogućnost odgoja i obrazovanja u kontekstu postmodernog pojma znanja. U: Opić, S., Bilić, V. & Jurčić, M. (ur.) *Odgoj u školi*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 223-250.

34. Komar, Z. (2015b) Izvorna teorijska pedagojska perspektiva. U: Palekčić, M. (ur.) *Pedagojska teorijska perspektiva*. Zagreb: Erudita, str. 79-113.
35. Komar, Z. (2017). Svrhovitost odgoja, obrazovanja i njezino jedinstvo s idejom čovjeka kao ono utemeljujuće pedagojske znanosti. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, (11), 47-60.
36. Krivak, M. (2000). *Filozofijsko tematiziranje postmoderne*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
37. Kulić, R. i Despotović, M (2005) *Uvod u andragogiju*. Zenica: Dom štampe.
38. Lebedina Manzoni, M. (2007): *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*. Naklada Slap. Jastrebarsko.
39. Lončar, P. (2016) *Priprema za izlazak na slobodu i poslijepenalni prihvrat zatvorenika*, Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:539827> [17.03.2024.]
40. Lyotard, J.F. (2005) *Postmoderno stanje: Izvještaj o znanju*. Zagreb: Ibis grafika
41. Maic, Ž. (2017) Razvoj andragoške znanosti. *Život i škola*, LXIII (2), 169-180.
42. Maloić, S. i Jandrić Nišević, A. (2020). Reintegracija zatvorenika u društvo – možemo li bolje? *Kriminologija & socijalna integracija*, 28 (1), 47-77. Dostupno na: <https://doi.org/10.31299/ksi.28.1.3> [17.03.2024.]
43. Maloić, S., Ricijaš, N. i Rajić, S. (2012). Povijesni razvoj i modeli ranijeg otpusta zatvorenika: značaj za aktualnu hrvatsku kaznenopravnu praksu. *Kriminologija & socijalna integracija*: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju, 20(2), 29-46.
44. Meštović, K. (2022). *Etika u konceptu Bildunga*. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:684944> [17.03.2024.]
45. Mikecin, I. (2021). Filozofija kao znanost slobode. *Filozofska istraživanja*, 41(1), str. 35-55.
Dostupno na: <https://doi.org/10.21464/fi41103> [17.03.2024.]
46. Milat, J. (2001). Redefiniranje osnovnih pojmova – pretpostavka epistemološkog razvoja pedagogije. *Metodički ogledi* 8 (1), str. 45-64.
47. Milivojević, Z. (2010). *Emocije: psihoterapija i razumijevanje emocija*. Zagreb: Mozaik knjiga.
48. Nietzsche, F. (1997) *Rođenje tragedije*, Zagreb: Matica Hrvatska
49. Outward Bound Croatia. Dostupno na: <https://www.outwardboundcroatia.com/o-nama/> [17.03.2024.]
50. Palekčić, M. (2015) *Pedagojska teorijska perspektiva*. Zagreb: Erudita.
51. Polić, M. (1993a) *K filozofiji odgoja*. Zagreb: Znamen i Institut za pedagojska istraživanja.

52. Platon (2001) *Država*. Zagreb: Naklada Jurčić
53. Polić, M. (2003). Filozofija odgoja i feminizam. *Metodički ogledi* 10 (1), str. 61-66.
Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/6128> [17.03.2024.]
54. Polić, M. (2005) Vrijednosno i spoznajno u suvremenom odgoju. *Filozofska istraživanja*, 25 (2 (97)), 373-387.
55. Ritzer, G. (1997) *Suvremena sociologijska teorija*. Zagreb: Globus
56. Senc, S. (1988) *Grčko-hrvatski rječnik za škole*. Zagreb: Naprijed
57. Tafra, A. (2015). Odgoj za integriranje u društvo. Postmoderna pedagogija i obrazovna politika između utopije i distopije. *Metodički ogledi*, 22(2), 39-59.
58. Tićac, I. (2005). Doprinos Dietricha von Hildebranda filozofiji odgoja. *Metodički ogledi*, 12 (1), 55-65. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/2394> [17.03.2024.]
59. Tomić, D. (2020) *Filozofija i odgoj*. Zagreb: Učiteljski fakultet.
60. Turner, W. (2007). The experiences of offenders in a prison canine program. *Federal Probation*, 71(1), 38-43.
61. Veerman, P. (1992), *The rights of the child and the changing image of childhood*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
62. Zovko, J. (2014) Obrazovanje u kontekstu Hegelove „druge prirode“. *Acta Iadertina*, 11 (1), str. 83-94.
63. Kazneni zakon, (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21) Dostupno na: <https://mpu.gov.hr/pristup-informacijama-6341/zakoni-i-ostali-propisi/zakoni-i-propisi-6354/kazneno-pravo/6441> [17.03.2024.]
64. Ministarstvo pravosuđa i uprave, *Upravno područje izvršavanja kaznenopravnih sankcija i osiguravanja pravosudnih tijela*, Dostupno na: <https://mpu.gov.hr/print.aspx?id=10220&url=print> [17.03.2024.]
65. Pravilnik o načinu obavljanja probacijskih poslova, (NN 68/19) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_07_68_1368.html [17.03.2024.]
66. Pravilnik o izmjenama i dopunama pravilnika o načinu obavljanja probacijskih poslova (NN 81/21) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_07_81_1504.html [17.03.2024.]
67. Pravilnik o tretmanu zatvorenika (NN 123/21) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2021_11_123_2109.html [17.03.2024.]
68. Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva pravosuđa i uprave (NN 97/20) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2020_08_97_1817.html

69. Ustav Republike Hrvatske, pročišćeni tekst, (NN 85/10) Dostupno na: <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/vazniji-propisi/ustav-republike-hrvatske-narodne-novine-broj-561990-1351997-81998-1132000> [17.03.2024.]
70. Zakon o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21); Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2021_02_14_270.html [17.03.2024.]
71. Zakon o probaciji (NN 99/18) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_11_99_1910.html [17.03.2024.]
72. Zakon o ustrojstvu i djelokrugu tijela državne uprave (NN 85/20) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_07_85_1593.html [17.03.2024.]
73. Zakon o socijalnopedagoškoj djelatnosti (NN 98/19) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_10_98_1915.html [17.03.2024.]
74. Zakon o izmjenama i dopunama zakona o socijalnopedagoškoj djelatnosti (NN 18/22)
Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_02_18_187.html
[17.03.2024.]
75. ZEU prijatelji životinja (2024) Projekt S.N.A.G.A. života <https://www.prijatelji-zivotinja.org/hr/programi-i-projekti/snaga-zivota/vidljivost-i-mediji> [17.03.2024.]

Popis slika

Slika 1: Projektni plakat (1) – *S.N.A.G.A. života*²²

²² ZEUI prijatelji životinja (2024) Projekt S.N.A.G.A. života <https://www.prijatelji-zivotinja.org/hr/programi-i-projekti/snaga-zivota/vidljivost-i-mediji> [17.03.2024.]

S.N.A.G.A. ŽIVOTA

**21 DAN
ISKUSTVENO UČENJE U PRIRODI
RAD SA PSIMA
TIMSKA I OSOBNA SAVJETOVANJA
ZAJEDNIŠTVO / VOLONTIRANJE**

POZIV NA SUDJELOVANJE

Radujemo se pozvati Vas na uključivanje u aktivnosti projekta S.N.A.G.A. (Samopouzdanje, Nesebičnost, Aktivizam, Govor istine, Asistencija) ŽIVOTA čiji je primarni cilj uspostavljanje održivog, inovativnog i proaktivnog modela uspješne integracije osoba u postpenalnom prihvatu u svoje obitelji i društvo.

Udruge koje provode ili planiraju provoditi postpenalne usluge pozivamo u program neformalne i proaktivne edukacije za njihove članove i zaposlenike. Kroz četiri dana (+ pet dana kao dodatna opcija za posebnu obuku u socijalizaciji pasa u Centru za rehabilitaciju Silver) udrugama će se prezentirati znanja i osnove:

1. Logoterapije, 2. Outward Bound metodologije iskustvenog učenja u prirodi, 3. Socijalizacije pasa i 4. Inkluzivnog volonterstva.

U drugom djelu projekta, tri grupe od po osam postpenalnih polaznika, uz stručne će trenere proći kroz 21-dnevnu modularnu i interaktivnu edukaciju s aktivnostima, znanjima i vještinama koje će ih osnažiti u procesima integriranja samopouzdanja, samopoštovanja, orijentacije, samoanalize, timskog rada, solidarnosti i zajedništva. Kroz znanja i vještine Logoterapije, Outward Bound metodologije iskustvenog učenja u prirodi, treninga socijalizacije i rada sa psima te Inkluzivnog volonterstva, s niz stručnih savjetovanja, polaznici će biti motivirajuće osnaženi za odgovoran i samosvojan život.

PROVODI

U PARTNERSTVU S

STRUČNA SURADNJA:

Probacijski ured, Varaždin
HZZ RU Varaždin i
HZZ PU Čakovec
Gosp. Siniša Česi,
Obiteljski centar Varaždin

ČAKOVEC

VELEBIT

ZAGREB

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda i Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske.

RADUJEMO SE ZAJEDNIŠTVU I TIMSKOM RADU

ZA SVE INFORMACIJE KONTAKTIRAJTE:

ZEU Prijatelji životinja i prirode
V. Nazora 56, Mihovljan, 40000 Čakovec

udruga.prijatelji.cakovec@gmail.com
(voditelj projekta)
projekt.snaga.zivota@gmail.com
(asistent na projektu)

TELEFONI:

Goran Stojanović, voditelj projekta
095/ 3777 692

Tomislav Kostović, asistent na projektu
095/ 1201748

www.prijatelji-zivotinja.hr / S.N.A.G.A ŽIVOTA
S.N.A.G.A ŽIVOTA (Fb profil)

DOBROBITI ZA UDRUGE... PRIKLJUČITE SE!

STUDIJSKO PUTOVANJE

Finska, Helsinki (Fondacija KRITS),
20.- 24. siječnj 2020.

UVOD U INOVATIVNU METODOLOGIJU INTERAKTIVNE MODULARNE EDUKACIJE ZA POSTPENALNE POLAZNIKE (NVO-e)

OSNOVE LOGOTERAPIJE

(1 dan); lipanj 2020.

TRENING OUTWARD BOUND METODOLOGIJE ISKUSTVENOG UČENJA U PRIRODI

(1 dan); lipanj / srpanj 2020.

INKLUZIVNO VOLONTERSTVO

(1 dan); svibanj 2020.

SOCIJALIZACIJA I RAD S PSIMA

(1 dan + opcija 5 dodatnih dana posebnih treninga); lipanj / srpanj 2020.

Moduli se održavaju u Čakovcu i Zagrebu,
a vode ih stručnjaci / treneri
iz civilnog sektora

RADUJEMO SE ZAJEDNIŠTVU I TIMSKOM RADU

DOBROBITI ZA POLAZNIKE POSTPENALNOG PRIHVATA I ZAJEDNICU

**UVOĐENJE INOVATIVNE METODOLOGIJE ZA RESOCIJALIZACIJU
I REINTEGRACIJU POČINITELJA KAZNENIH DJELA KOJI SU
ODSLUŽILI SVOJE KAZNENOPRAVNE SANKCIJE**

rujan 2019. – ožujak 2020.

NOVI EDUKACIJSKI CENTAR UDRUGE

ožujak 2020.

**PROVEDBA TRI 21-DNEVNE MODULARNE INTERAKTIVNE
EDUKACIJE ZA POČINITELJE KAZNENIH DJELA KOJI SU
ODSLUŽILI SVOJE KAZNENOPRAVNE SANKCIJE**

listopad 2020. / ožujak 2021. / travanj 2021.

VOLONTERSKE AKCIJE U ZAJEDNICI

listopad 2020. / ožujak 2021. / travanj 2021.

EVALUACIJSKI PROJEKTI PROMO FILM

lipanj 2021.

Organizacija svih projektnih aktivnosti, predavanja i
treninga sufinancirana iz Europskog socijalnog fonda.

**SVE AKTIVNOSTI ZA POLAZNIKE EDUKACIJA
SU BESPLATNE**

Za više informacija o EU fondovima www.strukturnifondovi.hr

Sadržaj letka isključiva je odgovornost udruge ZEU Prijatelji životinja i prirode.

Slika 2: Projektni plakat (2) – *S.N.A.G.A. života*²³

²³ ZEU prijatelji životinja (2024) *Projekt S.N.A.G.A. života* <https://www.prijatelji-zivotinja.org/hr/programi-i-projekti/snaga-zivota/vidljivost-i-mediji> [17.03.2024.]

